

HUNDEEFFAMA MANA MURTII AADAA NAANNOO OROMIYAA**Azzanee Indaalammaa****Abdii Tasfaa*****Askaalee Tarfaa*******ABSTRACT**

Traditional justice systems are normally community-level dispute resolution mechanisms with non-state origins, even if subsequently recognized and regulated by the state. Some states retain a vertical structure, with the traditional system forming the lowest levels of the court system while others have a parallel system, with the traditional forum and the formal court serving alongside one another and providing the parties with a choice of forum. The Federal Democratic Republic of Ethiopia's Constitution under Art.34 (5) stipulates that the House of Peoples' Representatives and State Councils can establish or give official recognition to religious and customary courts. And added under the same provision that religious and customary courts that had state recognition and functioned prior to the adoption of the Constitution shall be organized on the basis of recognition accorded to them by this Constitution. The same provision is enshrined under Art.62 of Oromia Regional National State Constitution. Even though, it is about three decades since these Constitutions come to effect, there is neither any customary court that is established, nor recognized by Oromia State Council. This article is about to address the opportunities and challenges there for establishment of customary court and the possible structure the customary court need to have in case of establishment. Meanwhile, qualitative research method that includes review of literature, about 67 in-depth interviews, about 36 focus group discussions and about 80 open-ended questioners are employed. And it is found that as there is good opportunity, Customary Court at kebele level and customary appellate court at Woreda Level, with its decision to be reviewed at regular court, shall be established through out the region.

Key Words: Customary Law, Customary Court, Customary Appellate Court, Regular Court, Justice.

* Barruun kun qorannoo ILOQHQS tin bara 2012 gaggeeffame keessaa gabaabbatee kan dhiyaate dha.

**LL.B (Yunivarsiitii Haaromayaa), LL.M (Yunivarsiitii Haaromayaa); duratti, Abbaa Seeraa Mana Murtii Aanaa, amma Qorataa Seeraa ILOQHQS

*** LL.B (Yunivarsiitii Baahir Daar), LL.M (Yunivarsiitii Arsii); Duratti, Abbaa Seeraa Mana Murtii Aanaa, amma Qorataa Seeraa ILOQHQS

**** BA (Yunivarsiitii Wallagaa), MA (Yunivarsiitii Addis Ababaa); Qindeessituu Garee Afaanii BATO

1. SEENSA

Dhaabbilee tajaajila abbaa seerummaa kennan amalaa fi kaayyoo adda addaa qaban kan jran yoo ta'u dhaabbilee kunneen keessaa tokko Mana Murtii Aadaa ti. Manni Murtii Aadaa tajaajila abbaa seerummaa jiraattoota ykn hawaasaaf kennuu keessatti, keessumaa ardii Afrikaa keessatti gahee olaanaa qaba.¹Tajaajjilli abbaa seerummaa mana murtii kanaan kennamu seerota mootummaadhaan tumamanii jiran irratti hundaa'ee otuu hin taane aadaa fi duudhaalee hawaasa keessa jiran bu'uura godhachuunidha.

Tajaajila abbaa seerummaa Mana Murtii Aadaatin kennamu ilaalchisee yaadota wal faalleessan lama gama hayyootaan yoo ka'an ni mul'ata. Inni tokko yeroo sochiin siyaasa diinagdee addunyaa ammayyaa'ee jiru kanatti Manni Murtii Aadaa tajaajila abbaa seerummaa kennuuf ga'umsa hin qabu kan jedhu yoo ta'u, inni biroo ammoo yeroo ammayyaa kana keessatti adeemsi salphaa wal dhabdee hiikuu danda'u kan akka Mana Murtii Aadaatu hawaasa qaromeef mala kan jedhani dha.²

Sababoota garagaraa eeruun Manni Murtii Aadaa biyyoota Afrikaa keessatti jajjabaachuu akka qaban qaamoleen garagaraa ni ibsu. Sababni inni jalqabaa maanguddoota Afrikaa fi hayyoota barnootaatin/ academician/ kan ka'u yoo ta'u, isaanis Manni Murtii Aadaa qabeenya aadaa/ cultural heritage/ Afrikaan qabduu fi Afrikaanoonni harka caalmaan jiran qabatamaan kan itti gargaaraman waan ta'eef jajjabaachuu qaba kan jedhu dha.³ Tajaajjilli abbaa seerummaa Manni Murtii Aadaatin kennamu salphaa, baasii xiqqaa fi dhaqqabamaa (accessibility) ta'uu isaatiin akkasumas sirna haqaa salphaa / simple justice sytem/ ta'uu isaatiin jajjabeeffamuu qaba kan jedhu dha.⁴ Yaadni inni biroo tajaajjilli abbaa seerummaa Mana Murtii Aadaatiin kennamu hanqinaalee kan qabu yoo ta'es, hanqinni kunneen kan sirrachuu hin dandeenye /beyond repair/ waan hin taaneef; akkasumas, xinsammuu qabatamaa hawaasaa fi sanada mirga namoomaa waliin foyyeessuun waan danda'amuuf cimsuu ni danda'ama kan jedhu dha.⁵

¹ South African Law Commission Act, Traditional Courts and the Judicial Function of Traditional Leaders, 1999, F 1, http://www.justice.gov.za/salrc/ipapers/ip12_prj108_1998.pdf gaafa 11/03/2012 kan ilaalame.

² Akkuma lak. 1^{ffaa}

³ Akkuma lak. 2^{ffaa}

⁴ Akkuma lak. 3^{ffaa}

⁵ Akkuma lak. 4^{ffaa}, F2.

Falmii biroo Mana Murtii Aadaatiin wal qabatee ka’u manni murtii aadaa akka Mana Murtii idileetti /courts of law/ ilaalamee kabajanii fi eegumsi seeraa taasifamuufi qaba moo miti kan jedhu dha.⁶ Gareen tokko, kaayyoon Mana Murtii Aadaa wal dhabdee wal falmiitootaa irratti murtii kennuun tajaajila abbaa seerummaa laachuu hanga ta’ettii fi murtiin Mana Murtii Aadaatin kenname oliyyannoodhaan mana murtii idileetti waan ilaalamuuf Manni Murtii Aadaa akka mana murtii seeraa ykn idileetti ilaalamuu qaba jechuudhaan dhiyeessu.⁷

Gareen kaanis, Manni Murtii Aadaa kun mana murtii seeraa ykn mana murtii idilee otuu hin taane jarmiyaa aadaa irratti hundaa’ee wal dhabbi hawaasa keessaatti uumamu bifa al-idilaa’aa ta’een /informal traditional dispute resolution tribunals/ kan hiiku dha. Maanguddootni ykn jaarsoliin biyyaa Mana Murtii Aadaa keessatti murtii kennan hojiin isaanii tajaajila abbaa seerummaa qofa irratti kan daanga’e otuu hin taane hawaasa keessatti seera aadaa kan tumanii fi kan raawwachiisani dha. Hojimaatni kun immoo qajeeltoo heeraa qoodinsa aangoo /separation of power/: seera hiiktuu, seera raawwachiiftuu fi seera tumtuu jedhu waliin kan wal faalleessu dha. Dabalataan, Manni Murtii Aadaa tajaajila abbaa seerummaa kennuuf ragaa kurfeessuun kan qabatu miti. Tajaajilli haqaa kenname /justice is done/ kan jedhamu adeemsi seeraa fi murtiin kenname galmaa’ee kurfaa’ee kan jiruu fi manni murtii oliyyannoo kana dhaga’u ragaa barruu ilaaluun kan dhaga’u yoo ta’e dha. Mana Murtii Aadaadhaan wal qabatee garuu, manni murtii idilee oliyyannoo dhaga’u falmii wal falmitootaa guutummaadhaan irra deebi’ee dhaga’uu baatus ijoo falmii adda baasee hubachuuf falmii Mana Murtii Aadaatti taasifame irra deebiin dhaga’a. Kun mana murtii idilee keessatti kan baratame waan hin taaneef Manni Murtii Aadaa mana murtii idileeti jechuun hin danda’amu jechuun kaasu.⁸Yaadota hayyoota garee lamaan ka’u kana wal simsiisanii deemuun biyyootni Afrikaa baay’een Mana Murtii Aadaatiif Heera isaanii keessatti beekamtii kennuun yoo itti fayyadaman mul’ata.

Heerri Mootummaa Rippaabliika Dimokraatawaa Federaalaa Itiyoophiyaa (*kana booda, Heera Mootummaa RDFI jechuun ibsama*) kew. 34 jalatti dhimmoonni seera dhuunfaa fi seera maatiin /personal and family law/

⁶ Akkuma lak. 5^{ffaa}, F11.

⁷ Akkuma lak. 6^{ffaa}, FF.11-12

⁸ Akkuma lak. 7^{ffaa}, F15

ilaalaman seera aadaatiin furmaata argachuu akka danda'an ni kaa'a. Dabalataanis, heerumti kun kwt. 78 jalatti, Manni Maree Bakka Bu'oota Uummataa Mootummaa Federaalaas ta'e kan Mootummaa Naannoo Mana Murtii Aadaa hundeessuuf ykn hundaa'ee kan jiruuf beekamtii kennuu akka danda'u aangessee jira. Heerri Mootummaa Naannoo Oromiyaas (*kana boodaHeera MNO jedhamuun ibsama*) bifuma Heera RFDIwal fakkaatuun Mana Murtii Aadaatiif beekamtii kennee jira.⁹

2. SEERA AADAA FI SIRNA HAQAA ITIYOOPHIYAA

Itiyoophiyaa keessatti seerotni ammayyaa idileeffamuun duras ta'ee booda, wal dhabdee hawaasa keessatti uumamuuf furmaata kennuun wal qabatee sirna haqaa idilee /formal justice system/ caalatti aadaa fi duudhaa hawaasa keessatti argamu gumaacha olaanaa taasisaa jiraachuu barreessitootni baay'ee ni kaasu.¹⁰ Keessummaa, baadiyyaa keessatti sirni jaarsummaa aadaa sirna jalqabatti wal dhabbii hawaasaa furu ta'uudhaan tajaajila.¹¹ Duudhaan wal dhabbii jaarsummaadhaan furuu kun nagaa fi tasgabpii mirkaneessuuf akkasumas hawaasa gidduu hariiroon kabaja qabu akka jiraatu kan taasisudha.

Itiyoophiyaan biyya uummata aadaa fi afaan tokko dubbatuun kan ijaaramte otuu hin taane biyya mallattoon ishee sab-daneessummaa taatee dha. Sabootni Itiyoophiyaa ijaaran kunneen aadaa fi afaan mataa isaanii saboota biraa irraa adda isaan taasisu kan qabani dha. Kanaaf, Itiyoophiyaa keessatti qorannoo fi qo'annoon seera aadaa irratti taasifamu kamiyyuu waa'ee seera aadaa saboota Itiyoophiyaati jechuu dha. Fkf: Oromoo, Amaara, Tigeree, Guraagee, Silxee fi kkf. Sabootni kun aadaa fi afaan mataa isaanii kan qaban waan ta'eef, waa'een seera aadaa Itiyoophiyaa yoo qoratamu dhimma seera aadaa saboota kanneeniti jechuu dha. Aadaa fi duudhaan hawaasummaa uummatni Oromoo qabu kan uummatni Tigree ykn Guraagee qabu irraa adda ta'uu mala.

⁹ Heera Mootummaa Naannoo Oromiyaa Fooyya'ee Bahe, Labsii Lak. 46/1994, Kwt. 62

¹⁰ Ayalewu Getachaw, Customary Law in Ethiopia: A Need for Better Recognition, Danish Institute for Human Right, 2012, P9 available at https://menneskeret.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/ayalew_report_ok.pdf.

¹¹ World Bank: Legal Vice Presidency, Ethiopia Legal and Judicial Assessment, 2004, P16 available at http://siteresources.worldbank.org/INTLAWJUSTINST/Resources/Ethiopia_SA.pdf.

Ijaarsa biyya Itiyoophiyaatin wal qabatee walitti dhufeenyi seera aadaa fi biyya ykn mootummaa Itiyoophiyaa gulantaa sadiitti hiruun ilaaluun ni danda'ama jechuun hayyootni kaa'an ni jiru. Inni jalqabaa, bara ammayyummaa dura /pre modern era/ kan jedhamu yoo ta'u, inni lamaffaa bara ammayyummaa (modern era) ykn bara sirni seeraa amayyaa / formal legal system/ diriirfamuu eegale ta'ee bara mootii Haayilasillaasee fi Dargii kan hammatudha. Inni sadaffaan, bara ammayyummaa booda kan jedhamu yoo ta'u, yeroo sirni federaalizimii sab-daneessaa hojiirra ooluu jalqabeen booda yeroo jiru kan ilaallatu dha.¹²

Bara ammayyummaan dura/ pre-modern era/ sirni mootummaa amantaa giddu galeessa taasifate iddoo muraasa bulchaa yoo tures hawaasni ykn sabni baay'een garuu seera aadaatin jireenya hawaasummaa isaa gaggeessaa kan ture dha.¹³ Yeroon kun yeroo mootiin Haayila Sillaasee Seerota garagaraa ka'uumsa isaanii biyyoota Lixaa taasifatan biyya kanatti beeksiisuu eegaleen dura yeroo jiru kan ilaallatu dha. Bara kanatti, uummatnis aadaa mataa isaatiin kan gaggeeffamu yoo ta'u, mootummaan giddu-galeessaa sirna amantaa bu'ureeffateen hoogganamaa tureera. Dhibbaan sirni mootummaa giddu galeessaas naannoo muraasa qofatti kan daanga'e ta'uu isaatin walhibdeen hawaasa keessatti uumamu baay'een isaa seeraa fi duudhaa aadaa irratti hundaa'uun hawaasuma keessatti kan xumuramu dha.

Gulantaan inni lamaffaa bara ammayyummaa kan jedhamu yoo ta'u, bara sirni seeraa idilee (formal legal system) sadarkaa guutummaa biyyatiitti mootummaa giddu-galeessaan diriirfamuu jalqabe dha.¹⁴ Itiyoophiyaan sirna seeraa ammayyatti of madaksuu kan eegalte heera biyyattii isa jalqabaa bara 1931 ALA raggaassisuun yoo ta'es, Heerri kunii fi Heera kana fooyyeessuun Heerri bara 1955 ALA bahe waa'ee aadaa sabootaa ilaalchisee callisuu dhaan bira darbeera.¹⁵ Mootiin Haayilasillaasee sirna seeraa ammayyaa biyyattii keessatti diriirsuuf Heera biyyattii isa jalqabaa beeksisuu bira darbuun seerota dhimmota hariiroo hawaasaa, dhimmoota yakkaa fi dhimmoota daldalaa hoogganaan bifa koodiitiin baasuun hojiirra

¹² Muradu Abdo & etals, Customary law : Teaching Material, 2009, F111

¹³ Akkuma lak. 12^{f1aa}

¹⁴ Akkuma lak. 13^{f1aa}, F114

¹⁵ *The Place of Customary and Religious Laws and Practices in Ethiopia: A Critical Review of the Four Modern Constitutions*, Social Sciences Journal (2015), Vol. 4, No. 4, P92

oolcheera.Seeronni bifa koodiitiin yeroo sana bahan adda durummaan amaloota seera biyyoota dhihaa kan giddu galeessa taasifatani dha.

Sirna seeraa ammayyaa'aa diriirsuun wal qabatee seerota walakkeessa jaarraa 20^{ffaa} keessa tumaman keessaa Seerri Hariiroo Hawaasaa isa tokko.Bu'uura seera kanaatin seera aadaa irratti hundaa'uun waldhabbiin akka hiikamuuf iddoon kennameef xiqqaa ture. Yaadni kun jiraachuu isaa immoo Seera Hariiroo Hawaasaa keewwata 3347(1) irraa hubachuun ni danda'ama.

Unless otherwise expressly provided, all rules whether written or customary previously in force concerning matters provided for in this Code shall be replaced by this Code and are hereby repealed.

Akka tumaa keewwata kanaatti, haala addaatiin seera kana keessatti yoo ibsameen ala seerotni aadaa kanneen barreeffamanii fi hin barreeffamne hojiirra jiran seera hariiroo hawaasaa kanaan akka geeddaraman ykn haqaman (replaced and repealed) ni ibsa.

Tumaan keewwata kanaa seera aadaa dura waldhabbi hiikuuf tajaajilaa turan Seera Hariiroo Hawaasaa waliin kan walfaallessanis ta'e wal siman dhimmichi Seera Hariiroo Hawaasaatiin haguugameera taanaan dhimma ykn wal dhabbi sana ilaalchisee kan hojiirra oolu seera aadaa otuu hin taane Seera Hariiroo Hawaasaa ta'uu kan akeeke dha.

Hariiroo seera aadaa fi mootummaa ilaalchisee gulantaan inni sadaffaa yeroo ammayyummaa booda jedhamuun kan ibsamuufi, diriirfamuu federaalizimii sab-daneessa booda yeroo jiru dha.¹⁶ Gulantaan kun raggaasifamuu Heera Mootummaa RDFI bara 1995 ALA kan jalqabu yoo ta'u, Heerri kunis seera aadaa fi Mana Murtii Aadaatiif beekamtii kennuun kan eegale dha.¹⁷ Beekamtii seera aadaa fi Mana Murtii Aadaatiif gulantaa seenaa biyya kanaa keessatti bu'uura Heera 1995 ALA baheen kenname mata dureewwan armaan gadii keessatti kan ilaallu ta'a.

2.1. SEERA AADAA FI MANA MURTII AADAA: HEERA RDFI FI HEERA NAANNOO OROMIYAA

Heera RDFI keewwata 9(1) jalatti, heerri kun seera olaanaa biyyitti akka ta'e kaa'a. Seerri, barmaatileen aadaa kamiyyuu, hojii yookiin murteen qaama

¹⁶Olitti yaadannoo lak 12^{ffaa}, F116.

¹⁷Akkuma lak. 16^{ffaa}

mootummaa kaminiyyuu kennamu heera kanaan kan walfaallessu taanaan raawwatiinsa akka hin qabne kaa'a.

Heerri RDFI kutaa garagaraa keessatti dhimma seera aadaa fi Mana Murtii Aadaatiif haguuggii kennee jira. Bu'uura keewwata 39/2/ tin sabootni hunduu afaan isaanii dubbachuu, barreessuu fi guddisuuf, akkasumas aadaa isaanii guddisuu fi beeksisuuf mirga akka qaban Heerri kun ifaan ni kaa'a. Heerri kun gaa'ila bu'uura aadaatiif raawwaramaniif keewwata 34 jalatti beekamtii kennuu dabalatee dhimmootni martii seera idileetiin qofaan ilaalamuu akka hin qabnee fi mana murtii aadaa fi mana murtii amantaa akka filannoo birootti kan akeeku dha. Waldhabbiwwan dhuunfaa fi maatii fedhii gareewwanii giddu-galeessa godhachuun mana murtii aadaa yookiin mana murtii amantaatiin ilaalamuu akka danda'an heerri mootummaa keewwata 34(5) jalatti akka filannoo birootti kaa'ee jira.¹⁸

Heera RDFI kw.78/5/ jalatti Manni Maree Bakka Bu'oota Uummataa Federaalaas ta'e, Manni Maree Mootummaa Naannolee Manneen Murtii Amantaa (Religious Court) fi Mana Murtii Aadaa (Customary Court) hundeessuu ykn beekamtii kennuu akka danda'an ni kaa'a. Bu'uura kw.34 (5) tiin waldhabbiwwan dhuunfaa fi maatii bu'uura aadaatiin ykn bu'uura seera amantaatiin ilaalamuu akka danda'an kaa'ee jira.

Heerri Mootummaa Naannoo Oromiyaas yoo ilaalamu, bifuma Heera RDFI tiin wal fakkaatuun seera aadaa fi Mana Murtii Aadaatiif beekamtii kennee jira.Heerri MNO Keewwata 62 jalattis Caffeen Mootummaa Naannoo Oromiyaa Manneen Murtii Aadaa hundeessuu ykn beekamtii kennuufii akka danda'u kaa'eera. Heerri MNO kwt.34 jalatti gaa'ila bu'uura aadaatiin raawwatameef beekamtii kennuu dabalatee dhimmootni seera maatii fi seera dhuunfaadhaan ilaalaman bu'uura seera aadaatiin ilaalamuu akka danda'an ni addeessa. Kunis kan ta'u wal falmitootni dhimma isaanii gama seera aadaatiin xumurachuuf yoo walii galani dha.

2.2. SEERA AADAA FI SEERA HARIIROO HAWAASAA ITOOPHIYAA

Sirna seeraa ammayyaa Itiyoophiyaa keessatti diriirsuun wal qabatee seerota ykn koodii bahan keessaa Seerri Hariiroo Hawaasa Itiyoophiyaa bara 1960 ALA bahe isa tokkoo dha. Hariiroo seerri aadaa fi kuusaan seera hariiroo

¹⁸ Heera Mootummaa RDFI, Kwt. 34(5)

Hawaasaa qabu kallattii lamaan ilaaluun ni danda'ama. Inni jalqabaa kuusaan or koodiin seera hariiroo hawaasaa hangam seerota aadaa kan saboota Itiyooophiyaa of keessatti hammatee bahe kan jedhu yoo ta'u, kallattiin inni biraa kuusaa seera hariiroo hawaasaa raawwatiinsa seera aadaatiif hangam iddoo kenne kan jedhu dha. Qaphxii jalqabaa ilaalchisee mormii wal falleessan lamatu mul'ata. Inni jalqabaa, Kuusaan ykn Koodii Seera Hariiroo Hawaasaa seerota aadaa biyyattii keessa turanii hammachuudhaan kan tumame otuu hin taane, aadaa fi dhuudaalee biyyoota lixaa biyyattii keessatti kan madaksuuf diriirfamee dha kan jedhan dha. Qaamoleen yaada kana kaasan yeroo seerri hariiroo hawaasaa wixineeffamuus ta'e, sana dura seerotni aadaa qoratamanii barraa'anii jiraachuu isaaniitin; akkasumas, kaayyoonumti seera haariiroo hawaasaa qopheessuu seera ammayyaa beeksisuu waan tureef, seerri aadaa bakki kennameefii hin jiru jechuun mormu.¹⁹ Yaadni inni biroo wixineessaa kuusaa Seera Hariiroo Hawaasaa kan ta'an Piroofeesar Reenii Deeviidin kan balbaloomsamu dha. Wixineessaan kun kuusaan Seera Hariiroo Hawaasaa seerota aadaa hawaasa keessa jiran hammachuun /incorporate/ qophaa'e jechuun falmu.²⁰ Malootaa fi adeemsa kan akka: seerota aadaa hammachuu (incorporation) gochuu, dhimmoota muraasa gara aadaatti qajeelchuu /explicit reference to custom/, dhimmoota seeraan hin haguugamne seerri aadaa akka haguuguuf dhiisuu /gap-filling/ fi mala kanneen birootin seera aadaatiif bakki kennamee jira jechuun kaasa.²¹

Kallattiin inni lamaffaa fi qorannoo kanaaf rogummaa qabu kuusaan Seera Hariiroo Hawaasaa raawwatiinsa seera aadaatiif hangam bakka kennee jira kan jedhu dha. Akkuma armaan dura kaafameetti seeraa aadaa ilaalchisee Kuusaan Seera Haariiroo Hawaasaa kew.3347/1/ jalatti dhimmoota kuusaa Seeraa Hariiroo Hawaasaatiin haguuggii argatan ilaalchisee, haala ifa ta'een yoo kaa'ameen alatti, seerri kana dura barreeffamaniis ta'e seerri aadaa dhimma wal fakkaataa bulchaa turan seera kanaan kan bakka bu'amanii fi kan haqamani dha jechuun kaa'eera. Bu'uura tumaa seera kanaatiin dhimmoota kuusaa Seera Hariiroo Hawaasaa keessatti haguuggii argatan ilaalchisee seerri raawwatiinsa qabu seera hariiroo hawaasaa qofa ta'uu isaati. Dhimmoota kunneen ilaalchisee seerri aadaa jiru seera hariiroo

¹⁹ Olitti yaadannoo lak.12^{ffaa}, F122

²⁰ Akkuma lak. 19^{ffaa}, F 123

²¹ Akkuma lak.20^{ffaa}, FF.123-124.

hawaasaa kana waliin wal simuu fi wal falleessuun akka ulaagaatti otuu hin kaa'amiin dhimmoota haguuggiin kennameef ilaalchisee seerri hariiroo hawaasaa guutummaadhaan seera aadaa bakka bu'ee jira. Dhimmoota hariiroo hawaasaatin haguuggii hin arganneen wal qabatee yoo jiraateef ta'e hojiirra oolmaa seera aadaa kuusaa seera hariiroo hawaasaa dhorkee kan hin jirre ta'uu tumaa seeraa kana irraa kan hubatame dha. Haa ta'u malee, tumaa seera kanaa qixa Heera RDFI tin yoo ilaalamu humni dirqisiisummaa isaa haqameera. Heerri RDFI kw.34 jalatti dhimmoota seera dhuunfaa fi seera maatiitin ilaalaman hanga wal falmitootni waliigalanii jiranitti bu'uura seera aadaatin ilaalamuu akka danda'u ni kaa'a. Kanaaf, dhimma seera dhuunfaa fi seera maatiin ilaalamu ilaalchisee tumaa Seera Hariiroo Hawaasaa armaan ol caqasame humna raawwatiinsaa hin qabu.

2.3. SEERA AADAA FI SEERA MAATII

Seera aadaa ilaalchisee tumaawwan Seera Maatii Mootummaa Rippabliika Dimookraatawaa Federaalaa Itiyooophiyaa (*kana booda, Seera Maatii RDFI jedhama*) fi Seera Maatii Mootummaa Naannoo Oromiyaa (*kana booda, Seera Maatii MNO jedhama*) keessatti ibsamani jiru. Tumaawwan kunneenis agarsiiftuuf akka mijataniif armaan gaditti ibsamuuf yaalamee jira.

Akka Seera Maatii RDFItti fuudhaa fi heerumni bu'uura aadaa walfuutotaatiin raawwatamuu akka danda'u ni kaa'a.²² Fuudhaaf heerumni sirna aadaa irratti hundaa'e raawwatame kan jedhamus dhiiraa fi dubartiin tokko akkaataa aadaa naannoo jiraataniitti yookiin akkaataa aadaa lamaan keessa tokkootti sirna fuudhaafi heeruma fudhatama qabu yoo raawwatani dha.²³ Haalli raawwatiinsa gaa'ila sirna aadaatiin raawwatamus kan murtaa'u bu'uura aadaa naannoo sanaatiin ta'a jechuu dha.²⁴

Seerri Maatii MNO haala raawwatiinsa fuudhaaf heerumaaf beekkamtii kenne keessaa tokko fuudhaaf heeruma aadaa walfuutotaa irratti hundaa'ee raawwatamu dha.²⁵ Fuudhaaf heerumni sirna aadaa irratti hundaa'e raawwatame kan jedhamus dhiiraa fi dubartiin tokko akkaataa aadaa naannoo jiraataniitti yookiin akkaataa aadaa lamaan keessa tokkootti sirna

²²Seera Maatii Rippabilika Dimookiraatawaa Federaalawaa Itiyooophiyaa, Labsii Lak.213/2000, Kwt.1 (2).

²³Seera Maatii RDFI, Labsii Lak.213/200, Kwt.4

²⁴Seera Maatii RDFI, Labsii Lak.213/200, Kwt.27

²⁵ Seera Maatii Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Labsii Lak. 69/1995 & 83/1996, Kwt. 19

fuudhaaf heeruma fudhatama qabu yoo raawwatani dha.²⁶Haala raawwatiinsa sirna walkaadhimmachuus ilaalchisee akkaataa baratama iddichaatiin raawwatamuu akka danda’u Seerri Maatii MNO beekkamtii kennee jira.²⁷

Bu’uura Seera RDFI fi Seera Maatii MNO tin adeemsa diiggaan gaa’ilaa gaafatamu keessaa tokko iyyata garee tokkoon ykn wal falmitoota lamaaniin dhiyaatuun yoo ta’u, Manni Murtii hanga danda’ametti wal falmitootni ykn qaamni iyyata diiggaa gaa’ilaa dhiyeesse yaada isaa akka kaasuuuf yaaluu akka qabu tumu.²⁸ Yaaliin gama Mana Murtiitin dhaddacha irratti taasifame yoo hin milkooftne wal fuutootni wal dhabdee isaanii gama jaarsaatiin akka ilaallaniif ni qajeelcha jechuun tumeera.²⁹ Kunis wal dhabbiin maatii keessatti uumame hiikuu keessatti hirmaannaa jaarsolii biyyaa fi sirna aadaa kan akeekudha.

Akka waliigalaatti, tumaawwan kunnenii fi kanneen biroo kan agarsiisan Seerri Maatii Mootummaa RDFI fi Seerri Maatii MNO seera aadaatiif beekkamtii bifa kenneen bocamuu isaaniiti.

3. CAASSEEFFAMA MANA MURTII AADAA FI ITTI FAYYADAMA SEERA AADAA: XIINXALA DAATAA

Manni murtii aadaa mana murtii idilee waliin yoo madaalamu dhaqqabamaa, adeemsa salphaa fi filatamaa kan hordofu, duudhaa fi aadaa hawaasni beekuun tajaajila haqaa kan kennu, wal falmitoota nagaan gara haariiroo isaanii duraatti kan deebisuu fi hawaasa biratti miira abbumaadhaan kan ilaalamu dha. Kanumarraan kan ka’e biyyoota baay’ee keessatti sadarkaa Heeraatti beekamtii kennuun mana murtii idilee cinaatti tajaajila haqaa idilaa’aa kennaa kan jiru dha.

Bu’uura tumaa Heera RDFI fi Heera Mootummaa Naannoo Oromiyaatiin fedhii wal falmitootaa hanga ta’etti falmii seera maatii fi seera dhuunfaan ilaalamuu danda’aan seera aadaatiin xumurachuu danda’u.³⁰ Dabalataanis, Heerronni lamaanuu qaamni seera baastu sadarkaa mootummaa Federaalaattii fi sadarkaa naannootti argaman mana murtii aadaatiif

²⁶ Seera Maatii Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Kwt.22

²⁷ Seera Maatii Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Kwt.11

²⁸ Seera Maatii Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Kew.105(1) fi Seera Maatii Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Kwt.82

²⁹ Seera Maatii RDFI, Kew.82 (2) fi Seera Maatii Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Kwt.105(2)

³⁰Heera Mootummaa RDFI, Kwt.34(5)fi Heera Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Kwt.34(5)

beekamtii kennuu ykn hundeesu akka danda'an ni ibsu.³¹ Kunis kan agarsiisu, wal dhabdee hawaasa keessatti namoota gidduutti uumamuu malu mana murtii idilee fi seera mootummaan tumamu qofaan furuuf itti deemuu irra mana murtii aadaa fi seera aadaa akka filannoo dabalataatti kaa'amuu dha.

Heerronni lameen armaan olitti caqasaman kunneen beekamtii ifa ta'e mana murtii aadaa fi seera aadaatiif kan kennan yoo ta'ees sadarkaa naannoo Oromiyaatti hundeeffama mana murtii aadaa fi itti fayyadama seeraa aadaa dhugoomsuuf hojiin hojjatame hanga ammaatti hin jiru. Kana jechuun garuu wal dhabdee hawaasa keessatti namoota dhuunfaas ta'e garee gidduuttii uumamu marti gama mana murtii idileetiin furmaata argachaa jira jechuu miti. Aadaan jaarsummaa fi sirni Gadaa hawaasa keessatti argamu wal dhabdee namoota gidduu jiru furuun hariiroo namootaa fi gareewwan gidduu jiru tasgabaa'aa gochuu fi tajaajila haqaa kennuu keessatti shoora olaanaa taphataa akka jiru hubachuun ni danda'ama.

3.1. HUNDEEFFAMA MANA MURTII SEERA AADAAF CARRAALEE JIRAN

Hundeeffama mana murtii seera aadaatiin wal qabatee carraawwan jiran adda baasanii beekuun tarkaanfilee itti aanuun fudhatamuuf baay'ee murteessaa dha. Carraawwan hundeeffama mana murtii seera aadaa hundeesuuf jiran hedduu ta'uu qorannoo kanaan adda bahuun yaalamee jira.

Manni murtii aadaa akka hundeeffamuu fi kanneen hundeeffamanii jiraniif beekamtiin kennamuufii akka qabu heera mootummaan ibsamee jiraachuunii fi sirnii fi aadaan waldhabdee hiikuu hawaasa keessa jiraachuun carraa guddaa hundeeffama mana murtii aadaaf haala mijeessu dha. Godinaalee fi aanolee daataan irraa funaaname itti fayyadama isaa garaagarummaa qabaatus iddoon sirna aadaatti tajaajilamuun waldhabdee isaanii itti hin hiikanne hin jiru. Godina Booraa fi Gujii Bahaa guutummaatti, Godina Shawaa Bahaa keessaa Aanaa Fantaallee (uummata Karrayyuu) fi Aanaa Dugdaa, Godina Baalee keessaa Aanaa Sawweenaa fi Raayituu, Shawaa Lixaa keessaa aanaa Tokkee Kuttaayee (sirna moyee bokkuu) keessatti uummatni dhimma isaa sirna aadaatiin xumurataa kan jiru dha.³²

³¹Heera Mootummaa RDFI. Kwt.78(5) fi Heera Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Kw.62(1)

³²Af-gaaffiiwwan Obbo Wandoosan Doonii, Perezidantii MMO Go/Booranaa, waliin gaafa 02/07/12, Obbo Sisaay Mul'ataa, Qindeessaa KTAS, MMO Go/Gujii, waliin gaafa 17/06/12,

Fakkeenyaaf, dhimmoota Mana Murtii Aanaa Libaniin ilaalaman keessaa kan jiraattoota baadiyyaa 5%-10% qofaa,³³ Mana Murtii Olaanaatti immoo 10% kan hin caallee³⁴ fi dhimmoota Mana Murtii Aanaa Yaabeellootti dhiyaatan 70% - 80% ta'an kan jiraattoota magaalaa akka ta'eetti kaafama.³⁵ Aanaa Fantaallees bifuma wal fakkaatuun manni murtii aanaa dhimmoota jiraattota magaalaa kan ilaaluu fi uummatni baadiyyaa dhimma isaa aadaan xumurachaa jiraachuu hooggansi mana murtii ibsaniiru.³⁶ Godina Baalee aanaa Sawweenaa fi Raayituu,³⁷ fi Godina Shawaa Lixaa aanaa Tokkee Kuttaaye fi Aanaa Amboo keessatti uummanni walddhabbi isaanii sirna aadaatiin xumurachaa akka jirani dha.³⁸ Akka waliigalaatti heera mootummaan beekkamtiin kennamuunii fi sirnii fi hojimaatni walddhabbi aadaan hiikuu hawaasa keessa jiraachuun isaa hundeeffama mana murtii aadaatiif haalawwaan mijatoo jiran keessaa jalqabatti ka'uu danda'u.

Hawaasni mana murtii aadaatiin tajaajilamuuf fedhiin jiraachuu carraa biroo hundeeffama mana murtii aadaatiif haala mijeessu dha. Hawaasni fedhii osoo qabuu qaamni xiyyeeffannoo kennu dhabamuu fi dogongoraan gahee mana murtii aadaa fi mana murtii hawaasummaa akka tokkotti ilaaluu hanga ammaatti manni murtii aadaa hundeeffamuu dhabe kaafama.³⁹ Haa ta'u malee, yeroo ammaa fedhiin gara aadaa ofiitti deebi'uu qabatamaan hawaasa

Obbo Joonii Bantii, Perezidaatii MMO G/Shawaa Bahaa, waliin gaafa 08/07/2012, Obbo Kabbuu Mul'ataa, Pirezidaantii Mana murtii Aanaa Amboo, Obbo Sandaaba Hordofaa, Ogeessa Waajjira Aadaa fi Turiizimii A/T/Kuttaayee fi Obbo Caalaa Fayisaa, Dursaa Garee A/T/A/T/Kuttaayee, waliin gaafa 20/06/2011 waliin taasifame. Akkasumas, marii garee Obbo Musbahaa Abduwahaab, Du/Garee Misooma Sona Aadaa W/A/T/Go/Baalee, Aadde Abbabachi Wandimmaaganyi (Dursaa garee M/Turizimii, W/A/T/Go/Baalee), Obbo Huseen Sulxaan, Ogeessaa Afaanii W/A/T/Go/Baalee, waliin gaafa 24/06/12 taasifame.

³³ Af gaaffii Obbo Dhadacha Guuyyoo, Peresidantii MMA Liiban, waliin gaafa 17/06/12 taassifame

³⁴ Af gaaffii Obbo Wandoosan Doonii, Pirezidantii MMO Go/Booranaa, waliin gaafa 02/07/12 taassifame

³⁵ Afgaaffii Obbo Tokkummaa Caalaa, Pirezidantii Mana Murtii Aanaa Yaabelloo, waliin gaafa 02/07/12 taassifame

³⁶ Af gaaffii Obbo Mohaammad Sayiid, Pirezidantii MMA Fantaallee, waliin gaafa 09/07/12 taassifame

³⁷ Marii Obbo Jeeylaan Kadir, Pirezidantii M/M/Aanaa Sinaanaa, fi Obbo Getaahuun Baqqala, Gaggeessaa KTAS Mana Murtii A/Sinaanaa, waliin gaafa 24/06/12 taassifame

³⁸ Af-gaaffiiwwan Obbo Geetuu Tolasaa, Itti Aanaa Dura-taa'aa Abbootii Gadaa Magaalaa Amboo, waliin gaafa 20/06/2012; Injiguu Guutaa Abbaa Gadaa fi Abbaa Murtii Bokkuu Cittuu Aanaa Tokkee Kuttaayee waliin gaafa 01/07/2012 taasifame

³⁹ Af-gaaffii Obbo Isaa Boruu, Walitti Qabaa Koree Dhaabbii Bulchiinsaa fi Seeraa Caffee Oromiyaa, waliin gaafa 16/08/12 taasifame

keessa waan jiruuf manni murtii aadaa hundeeffamuu qaba jedhaniiru.⁴⁰ Keessumaa, godinaalee Gujii fi Booranaatti uummatni jireenya hawaasummaa isaa lolaa fi tola hundumaa aadaan xumurataa jiraachuu kaasuun yeroo ammaatti uummatni seera idilee irra kan aadaa akka fedhu kaasaniiru.⁴¹ Abbootiin gadaa fi jaarsoliin biyyaa qorannoo kanaan dubbifamanis yaada kaasiin ilaalchi ‘otuu aadaatti deebinee waaqatu nutti deebi’a’ jedhu uummata keessa jiraachuu ibsuun hundeeffamni mana murtii aadaa fedhii fi gaaffii keenya jedhaniiru.⁴² Keessumaa, diiggaa gaa’ilaan wal qabatee rakkoo hawaasa keessatti uumamaa jiruuf seerrii fi sirni aadaa kufuu isaati jechuun diriirfamuu sirnaa fi seeraa aadaatiif uummata bira fedhii gaabbii irraa maddeetu jira jedhu.⁴³

Jaarsoliin waldhabdee hiikan dandeettii fi fudhatamummaa qaban hawaasa keessa jiraachuun carraa biroo hundeeffama mana murtii aadaaf haala mijatoo uumani dha. Daataan funaaname akka agarsiisutti jaarsoliin biyyaa fi abbootiin gadaa akkasumas, ragoonnis jecha ragaa kennuuf dhaddachatti dhiyaatan kaka’uumsa mataa isaaniitiin abbootii dhimmaa yeroo walitti

⁴⁰ Afgaaffii Obbo Sandaaba Hordofaa, Ogeessa Waajjira Aadaa fi Turizimii A/T/Kuttaayee fi Obbo Caalaa Fayisaa, Dursaa Garee A/T/A/T/Kuttaayee, waliin gaafa 20/06/2011; Marii garee, Dambii Turcee, Dursaa Garee So/Aadaa Go/Gujii, Baay’isaa Bayyana, Ogeessa Afaanii W/A/T/Go/Gujii, Samarroo Waaree, Qorataa fi Qindeessaa Sirna Gadaa Go/Gujii, Barrisoo Olaanaa, Dursaa Garee Aadaa fi Aartii Wa/A/T/Go/Gujii, Af gaaffii Obbo Dirribaa Tarrafaa, Daayireektara Giddu Gala Aadaa Oromoo, Waliin gaafa 5/08/2012 taassifame, Afgaaffii Obbo Alamaayyoo Haayilee, Qorataa Aadaa fi Seenaa G/Gala Aadaa Oromoo waliin gaafa 5/08/2012 taassifame

⁴¹ Marii garee, Dambii Turcee, Dursaa Garee So/Aadaa Go/Gujii, Baay’isaa Bayyana, Ogeessa Afaanii W/A/T/Go/Gujii, Samarroo Waaree, Qorataa fi Qindeessaa Sirna Gadaa Go/Gujii, Barrisoo Olaanaa, Dursaa Garee Aadaa fi Aartii Wa/A/T/Go/Gujii, Mag/Nageellee Booranaatti, waliin gaafa 18/08/12 taassifame. Akkasumas, marii garee Obbo Atilaabaachawu Aabbaabuu, Pirezidantii MMA O/Shaakisoo fi Obbo Diiqqaa Abdii, Gageessaa KTAS MMA O/Shaakisoo waliin gaafa 19/06/12 taassifame

⁴² Marii garee Abbaa Gadaa Goobana Hoolaa, Walitti Qabaa Abbootii Gadaa Oromiyaa, Abbaa Gadaa Warqinaa Tarreessaa, Abbaa Gadaa Maccaa fi miseensa Gumii Abbootii Gadaa Oromiyaa fi jaarsa biyyaa Obbo Kadir Abdii Nuur, waliin magaalaa Finfinneetti gaafa 16/08/12 taassifame. Marii: Obbo Jaarsoo Boonaa, Abbaa Gadaa Gujii duraanii fi yeroo ammaatti Yuuba, fi Obbo Ejarsa Bulgee, Jaarsa biyyaa Aanaa Gooroo Doollaa, waliin gaafa 18/06/12 taassifame. Akkasumas, marii garee Obbo Aloo Baalshoo, Miseensa Gumii Odaa Roobaa fi Walitti Qabaa A/Gadaa fi Jaarsa biyyaa Aanaa Sinaanaa fi Addee Shukurii Kadir, Haadha Siinqee, Aanaa Sinaanaa Magaalaa Roobee waliin gaafa 28/06/12 taassifame.

⁴³ Mariiwwan garee Obbo Jaarsoo Boonaa, Abbaa Gadaa Gujii duraanii fi yeroo ammaatti Yuuba, fi Obbo Ejarsa Bulgee, Jaarsa biyyaa Aanaa Gooroo Doollaa, waliin gaafa 18/06/12 taassifame. Akkasumas, marii garee Obbo Aloo Baalshoo, Miseensa Gumii Odaa Roobaa fi Walitti Qabaa A/Gadaa fi Jaarsa biyyaa Aanaa Sinaanaa fi Addee Shukurii Kadir, Haadha Siinqee, Aanaa Sinaanaa Magaalaa Roobee, waliin gaafa 28/06/12 taassifame.

araarsan jiraachuu eeraniiru.⁴⁴ Hooggansi mana murtii Godinaalee fi aanaalee garagaraa yaada kennaniin abbootiin gadaa fi jaarsoliin biyyaa wal dhabdee namoota gidduutti uumamu furuuf dandeettii fi miira tajaajiltummaa akka qaban kaasuudhaan sirna haqaa keessatti otuu hammatamanii hojiitti galan gaarii akka ta'etti kaasu.⁴⁵ Abbootiin Gadaa fi jaarsoliin biyyaa dubbifamanis wal dhabdee hawaasa keessatti dhalatu hiikuun wal qabatee ilaalchaa fi amantaa isaanii dubbii namaa jaarsummaadhaan ilaaluun daandii waaqaati jechuun kaasuun akka dirqama rabbi irraa itti kennameetti ilaalu.⁴⁶

Sirni fi seerri aadaa waldhabdee hiiku hawaasa keessa jiraachuun akka manni murtii aadaa hundeeffamuuf caarraa bal'aa kan uumu dha. Marii Abbootii Gadaa fi jaarsolii biyyaa godina garagaraatti argaman waliin taassifame irratti wal dhabdee jireenya hawaasummaa keessatti uumamuu danda'u furuuf seerrii fi sirni aadaa gahaa tahe jiraachuu kaasu. Waan maraaf: mukaaf, bineensaaf, margaaf, waaqaafii kkf hundaaf seerri waldhabdee hiiku akka jiru eeru.⁴⁷ Ogeessotni fi qorattootni aadaa Biiroo Aadaa fi Turiziimii Oromiyaa sadarkaa Aanaa hanga Naannoo jiranis yaaduma Abbootii Gadaa fi jaarsolii biyyaatiin kenname haala cimsuu danda'uun seerri aadaa gahaa fi gabbataa tahe wal dhabdee gosa kamiyyuu hiikuu danda'u hawaasa keessa kan jiru tahuu ibsaniiru.⁴⁸

⁴⁴Af gaaffiiwwan Obbo Sisaay Mul'ataa, Qindeessaa KTAS, MMO Go/Gujii waliin gaafa 17/06/12, Obbo Abdurroo Aloo, Pirezidaantii MMA Diinshoo waliin gaafa 26/06/12 taasifame

⁴⁵Afgaaffiiwwan Obbo Badriitamaan Umar, Pirezidantii MMO Go/Gujii waliin gaafa 17/06/12; Obbo Maammoo Tusii, Piredaantii MMO G/Baalee waliin gaafa 28/06/12; Obbo Wandoosan Doonii, Pirezidantii MMO Go/Booranaa waliin gaafa 02/07/12; Obbo Maatiyoos Yiggazuu, KTAS Mana Murtii Olaanaa G/L/Shawaa waliin gaafa 19/06/2012 taasifame

⁴⁶Marii garee Obbo Jaarsoo Boonaa, Abbaa Gadaa Gujii duraanii fi yeroo ammaatti Yuuba, fi Obbo Ejarsa Bulgee, Jaarsa biyyaa Aanaa Gooroo Doollaa waliin gaafa 18/06/12 taasifame; Af gaaffii obbo Aagaa Xiinxanoo, Abbaa Gadaa duraanii fi yeroo ammatti Yuuba Magaalaa Shaakkisoo waliin gaafa 19/06/12 taasifame.

⁴⁷Af gaaffii Obbo Aagaa Xiinxanoo, Abbaa Gadaa duraanii fi yeroo ammatti Yuuba Mag/Shaakkisoo, waliin gaafa 19/06/12; Marii garee Obbo Moonaa Godaanaa, Abbaa Gadaa Gujii duraanii fi yeroo ammaatti Yuuba fi Obbo Saafee Dullachaa, Jaarsa biyyaa Aanaa Wadarraa waliin gaafa 18/06/12; Marii garee Obbo Jaarsoo Boonaa, Abbaa Gadaa Gujii duraanii fi yeroo ammaatti Yuuba, fi Obbo Ejarsa Bulgee, Jaarsa biyyaa Aanaa Gooroo Doollaa waliin gaafa 18/06/12 taasifame.

⁴⁸Marii garee Dambii Turcee, Dursaa Garee So/Aadaa Go/Gujii;Baay'isaa Bayyana, Ogeessa Afaanii W/A/T/Go/Gujii; Samarroo Waaree, Qorataa fi Qindeessaa Sirna Gadaa Go/Gujii;Barisoo Olaanaa, Dursaa Garee Aadaa fi Aartii Wa/A/T/Go/Gujii waliin gaafa 18/08/12 taasifame. Af-gaaffiiwwan Obbo Abrahaam A/Macaa, Aadde Maari'am Abdo,

Jijjiirrama hawaasummaa, diinagdee fi siyaasaa muudatu waliin deemuuf seerotni mootummaan fooyya'uu ykn haqamuu danda'u. Seerrii fi sirni aadaa amala isaatiin qaama tokkoon tumameen kan labsamu otuu hin taanee turtii yeroo dheeraan hawaasa keessatti lafa qabataa kan dhufu dha. Kanaaf, seerri aadaa haala salphaa taheen amala jijjiramuu qabaaachuu dhiisuu mala. Dhimma kana ilaalchisee Abbootiin Gadaa fi Yubootni yaada kennaniin sirna Gadaa keessatti seera boodatti hafaa ta'e Gumii Gaayyootti ykn Me'ee Bokkuu irratti fooyyeessuu ykn haquudhaan seera haaraatiin bakka buusuun akka danda'amu ibsaniiru.⁴⁹ Abbaa Gadaa Gujii fi walitti qabaa Abbootii Gadaa Oromiyaa kan turan Abbaa Gadaa Aagaa Xiinxanoo yaada kennaniin bara aangoo isaanii seera digdamaa ol Yubaa fi haayyuu walitti qabuun akka fooyyessan kaasaniiru.⁵⁰ Duudhaa ykn aadaa haala qabatamaa hawaasa keessa jiru waliin kan hin adeemne akkaataa haala yeroo waliin deemuu danda'uun ni fooyya'a jedhaniiru.⁵¹ Kunis, hundeeffamaa Mana Murtii Aadaa fi itti fayyadama seera aadaatiif akka carraa ykn haala mijaawaatti ka'uu mala.

Murtiin mana murtii idileetiin kennamu kan raawwatamu waliigaltee araaraatiin yookiin manni murtii dirqisiisuun akka ta'e beekamaa dha. Murtiin jaarsoleen ykn Abbootii Gadaatiin kennamu garuu, kanaan adda dha. Abbootiin Gadaa ykn jaarsoliin biyyaa murtii bu'uura seeraa fi sirna aadaatin kennan raawwachiisuuf dandeettii fi sirni kan jiruu fi abbootiin

Ogeessa Induustirii Aadaa fi Aadde Ikiraam Ahmad Ogeeyyii Afaanii W/A/T/G/Jimmaa waliin gaafa 26/06/2012; Aadde Nagaasee Shifarraa Ogeessa Misooma Sona Aadaa fi Obbo Zarihun Baqqalaa Qindeessaa Garee Hojii Misoomaa A/T/G/W/Bahaa waliin gaafa 27/06/2012 taasifame

⁴⁹Af gaaffii Dr. Borbor Bulee, haayyuu seenaa fi sirna gadaa Booranaa, Magaalaa Dubulluq, walii gaafa 02/07/12 fi marii garee Jaarsoo Boonaa, Abbaa Gadaa Gujii duraanii fi yeroo ammaa Yuuba, fi Obbo Ejarsa Bulgee, Jaarsa biyyaa Aanaa Gooroo Doollaa waliin gaafa 18/06/12 taasifame.

⁵⁰ Marii garee Wuddee Indashawuu, Dursituu Garee Sona Aadaa, Daani'eel Isheetuu, Dursaa Garee Induustirii Aadaa fi Aartii, Zawuddinash Baqqala, Ogeessaa Aadaa Wa/Aad/Tu/Go/Sh/Bahaa, waliin gaafa 16/08/12 taasifame. Af-gaaffiiwwan Obbo Abrahaam A/Macaa, Aadde Maari'am Abdo, Ogeessa Induustirii Aadaa fi Aadde Ikiraam Ahmad Ogeessa Afaanii W/A/T/G/Jimmaa waliin gaafa 26/06/2012, Aadde Nagaasee Shifarraa Ogeessa Misooma Sona Aadaa, Obbo Amsaaluu Tolasa Qorataa seenaa fi sirna Gadaa, Obbo Zarihun Baqqalaa Qindeessaa Garee Hojii Misoomaa A/T/G/W/Bahaa waliin gaafa 27/06/2012 taasifame.

⁵¹Marii garee Obbo Aloo Baalshoo, Miseensa Gumii Odaa Roobaa fi Walitti Qabaa A/Gadaa fi jaarsa biyyaa Aanaa Sinaanaa fi Aadde Shukurii Kadir, Haadha Siinqee Aanaa Sinaanaa waliin gaafa 28/06/12 taasifame.

dhimmaas fedhii isaaniitiin murtii raawwachaa kan jirani dha. Abbootiin Gadaa Godina Gujii fi Booranaa yaada kennaniin namni biyyaan, namaa fi uummataan bula yaada jedhu kaasuudhaan dhalataan Gujii fi Booranaa murtii Abbaa Gadaa fi jaarsa Gujii ykn Booranaa fudhachuu fi raawwachuudu hin jiru jedhu.⁵² Duudhaa hawaasa bira jiruun nama murtii Abbaa Gadaa dide qoqqobbiin waan irra kaa'amuuf Abbaa Gadaa kabaja guddaa qabdi jedhu.⁵³ Marii jaarsolii biyyaa Godina Jimmaa, Baalee fi Wallagga Bahaa waliin taassifameenis hawaasni duudhaa fi aadaa isaatiif kabaja guddaa qabaachuu isaatiin namni dubbii jaarsatti erga kennatee murtiin kenname raawwachuun wal qabatee rakkoon akka hin jirree kaasu.⁵⁴ Haaluma wal fakkaatuun, jaarsolii fi abbootii Gadaa Godina Shawaa Lixaa waliin taasifameen nama murtii jaarsoliin ykn Abbootiin Gadaa kennan raawwachuudu dide isaan quunnamee akka hin jirre ibsu.⁵⁵ Ogeessotnii fi qorattootni aadaas yaada kennaniin duudhaan hawaasa keessa jiru waliin jireenya irratti kan hundaa'e ta'uu isaatiin kabajni Abbootiin Gadaa fi jaarsolii biyyaatiif kennamu olaanaa waan ta'eef, murtiileen kennaman raawwachuutu qabatamaan hawaasa keessa jira jedhu.⁵⁶ Murtii Abbootii Gadaa fi jaarsolii biyyaatin kennamee jiru ofii raawwachiisuu sirni aadaa isaan dandeessisu jiraachuu fi duudhaan murtii Abbootii Gadaa kabajuu hawaasa keessa lafa qabatee jiraachuun isaa hundeeffama mana murtii aadaaf haala mijataa kan uumu dha.

⁵² Mariiwwan garee Obbo Moonaa Godaanaa, Abbaa Gadaa Gujii duraanii fi yeroo ammaa Yuuba fi Obbo Saafee Dullachaa, Jaarsa biyyaa Aanaa Wadarraa, waliin gaafa 18/06/12 Liiban Jaldeessaa, Yuuba Guyyoo Gobbaa, Doorii Guyyoo Boruu, Doorii Jaarsoo Bokkoo, Jaarsa biyyaa Kottool Gobbaa, Godina Booranaa Magaalaa Areeroo waliin gaafa 03/07/12 taasifame

⁵³ Akkuma 52^{ffaa}.

⁵⁴ Marii Garee Jaarsoolee Magaalaa Jimmaa: Obbo Zaakir Abbaaboor, Obbo Nagaash Nagawoo, waliin gaafa 24/06/2012 taasifame, Marii : Obbo Aloo Baalshoo, Miseensa Gumii Odaa Roobaa fi walitti qabaa A/Gadaa fi jaarsa biyyaa Aanaa Sinaanaa fi Aaddee Shukurii Kadir, Haadha Siinqee Aanaa Sinaanaa, waliin gaafa 28/06/12 taasifame.

⁵⁵ Af-gaaffii Obbo Injiguu Guutaa, Abbaa Gadaa fi Abbaa Murtii Bokkuu Cittuu Aanaa Tokkee Kutaayee waliin gaafa 01/07/2012 , Shuume Tasammaa, Abbaa Gadaa A/Digga, waliin gaafa 30/06/2012 taasifame

⁵⁶ Afgaaffiiwwan Obbo Mallasa Masqalaa, W/A/T/Go/Baaleetti Du/Garee Mirkaneessa Dh/Turizimii, Obbo Amaan Nashaa, W/A/T/Go/Baaleetti Du/Garee In/Aadaa fi Aartii, Obbo Shibbiruu Abdoo, W/A/T/Go/Baaleetti Og/Misooma Turizimii, waliin gaafa 24/06/12 taasifame. Marii garee Dambii Turcee, Dursaa Garee So/Aadaa Go/Gujii, Obbo Baay'isaa Bayyana, Ogeessa Afaanii W/A/T/Go/Gujii, Obbo Samarroo Waaree, Qorataa fi Qindeessaa Sirna Gadaa Go/Gujii, Obbo Barrisoo Olaanaa, Dursaa Garee Aadaa fi Aartii W/A/T/Go/Gujii, waliin gaafa 18/08/12 taasifame.

Manni murtii idilee xiinxala ragaa fi seeraa irratti hundaa’uun murtii kenna. Tumaa seera deemsa falmii fi seera yakkaa keessaa tokko dhugummaa jecha ragaa cimsuudhaaf jecha ragootni dhaddachatti sirna kakuu akka raawwatan taasisuu dha.⁵⁷ Qaamni raga sobaa kennes adabbii akka hordofsiisu seerri keenya ni kaa’a.⁵⁸ Haa ta’u malee, tumaaleen seeraa kunneenii fi kanneen biroo dhibbaa ragaa sobaa ittisuuf sadarkaa garagaraatti bocamanis gabaasa raawwii Mana Murtii Waliigala Oromiyaa fi Mana Hojii Abbaa Alangaa Waliigala Oromiyaa ragaan sobaa rakkoo sirna haqaa tahee kan jiru tahuun ni himama.⁵⁹ Dhimmoonni sirna aadaa giddugaleessa godhachuun kennaman garuu haqa baasuu irratti murtii mana murtii idilee akka caalu ni kaafama. Yaada Abbootiin Gadaa fi jaarsoliin biyyaa kaasaniin aadaan keessatti dhugaan kan abbaa dhugaati, mana murtiitti garuu dhugaan kan abbaa ragaati. Ummatni kakaaw Abbootii Gadaa ykn jaarsolii biyyaatin taasifame baay’ee sodaata jechuun kaasaniiru.⁶⁰ Yaada hooggansi Mana Murtii fi Biroo Aadaa fi Turizimii kaasaniin keessuma dhimma ragaa hin qabne gama Abbootii Gadaa fi jaarsoliitin xumurama akka jiruu ⁶¹ fi murtiin sobaan mana murtii idileetti murtaa’e jaarsoliin deebi’anii nannoo isaaniitti ilaalanii yoo murtii mana murtii idileettiin kenname diiguun dhugaa irratti hundaa’aanii abbaa mana murtii idileetti itti murtaa’eetti yoo murteessan akka jiru kaasaniiru.⁶² Murtii mana murtii aadaatiin haqni argamuun carraa hundeeffama isaatiif kanneen haala mijatoo uumani dha.

⁵⁷ Seera Deemsa Falmii Haariiroo Hawaasaa Itiyoophiyaa, 1956, Kwt. 261

⁵⁸ Seera Yakkaa Rippabilika DIMokiraatawaa Federaalawaa Itoophiyaa Fooyya’ee bahe, 1996, Kwt. 453

⁵⁹ Gabaasawwan Koree Fooyya’iinsa Sirna Haqaa, Gabaasa Mana Hojii Abbaa Alangaa Waliigala Oromiyaa.

⁶⁰ Af gaaffii Obbo Aagaa Xiinxanoo, Abbaa Gadaa duraanii fi yeroo ammaa Yuuba Mag/Shaakkisoo, waliin gaafa 19/06/12; marii garee Obbo Dambii Turcee, Dursaa Garee So/Aadaa Go/Gujii, Obbo Baay’isaa Bayyana, Ogeessa Afaanii W/A/T/Go/Gujii, Obbo Samarroo Waaree, Qorataa fi Qindeessaa Sirna Gadaa Go/Gujii, Obbo Barrisoo Olaanaa, Dursaa Garee Aadaa fi Aartii Wa/A/T/Go/Gujii Mag/Nageellee Booranaa waliin gaafa 18/08/12 taassifame

⁶¹ Marii Garee Obbo Dambii Turcee, Dursaa Garee So/Aadaa Go/Gujii, Obbo Baay’isaa Bayyana, Ogeessa Afaanii W/A/T/Go/Gujii, Obbo Samarroo Waaree, Qorataa fi Qindeessaa Sirna Gadaa Go/Gujii, Obbo Barrisoo Olaanaa, Dursaa Garee Aadaa fi Aartii Wa/A/T/Go/Gujii Mag/Nageellee Booranaa waliin gaafa 18/08/12 taassifame

⁶² Marii garee, Akkuma lak. 61^{ffaa}

3.2. HUNDEEFFAMA MANA MURTII AADAATIIN WAL QABATEE SODAAWWAN JIRAN

Uummatni Oromoo bara durii kaasee sirnaa fi seeraa Gadaatiin bulaa tureera. Mootummaan giddu-galeessaa hanguma humni isaa dabalaa deemu itti fayyadamni sirnaa fi seera aadaa sadarkaa garagaraatti ni hir'ata jedhameeti tilmaamama. Bakka sirni gadaa hawaasa keessatti hanga ammaatti lafa qabatee jirutti wal dhabdee sochii hawaasummaan wal qabatee namoota gidduutti uumamu aadaa fi duudhaa naannoo irratti hundaa'uun haala salphaa taheen furamuu mala. Bakka sirni gadaa qabatamaan hawaasa keessa hin jirreetti wal dhabdeen uumamu bifa idilaa'aa taheen aadaa fi duudhaa irratti hundaa'uun hiikuun carraa bal'aa qabaachuu dhiisuu mala. Hundeeffama mana murtii aadaa ilaalchisee sodaawwan jiran haala armaan gadiitti xiinxalamanii jiru.

Hundeeffama mana murtii aadaatiin walqabatee sodaawwan jiran keessaa bakka muraasatti seera aadaatiin tajaajilamuuf fedhiin gad-aanaa ta'uu qorannoo kanan adda baheera. Fedhiin kunis haala sadiin ilaalamuu kan danda'u dha. Innis sochii hawaasummaa magaalaa waliin dhufu, dhiibbaa amantaa fi fedhii dargaggoota sadarkaa barumsaa garagaraa keessa darbanii jechuun kaasuu. Naannoo magaalatti hawaasa aadaa fi duudhaa garagaraa keessaatti dhalatee fi guddateetu jiraata waan taheef wal falmii jiraattoota keessatti dhalatu aadaa irratti hundaa'uudhaan xumuruuf fedhiin jiru gadi aanaa dha.⁶³ Haaluma walfakkaatuun, amantaa fi dargaggoonni sirna barnoota idilee hordofan biratti fedhiin gad-bu'uu akka danda'u sodaa jiru kaasuu. Abbootiin Gadaa, ogeessotnii fi qorattootni aadaa rakkoon sirnaa fi seera aadaatti fayyadamuu kan gadi bu'ee ta'uu kaasuun sirna cimaa hojimaataa fi seera aadaa jajjabeessuu danda'u diriirsuun fedhiin hawaasaa dhimma isaa aadaadhaan xumurachuu yeroo gabaabaatti hubannoo uumuudhaan fooyyeessuun ni danda'ama jedhu.⁶⁴

⁶³Afgaaffiiwwan Obbo Hajiib Abbaa Jabal, B/b Hoogganaa A/T/M/Jimmaa, Aadde Hindiyaa Abbaa Foggee Dursaa Garee Misooma Aadaa waliin gaafa 26/06/2012 taasifame

⁶⁴Af-gaaffii Obbo Aagaa Xiinxanoo, Abbaa Gadaa duraanii fi yeroo amma Yuuba Mag/Shaakkisoo waliin gaafa 19/06/12 taassifame, Marii garee Wuddee Indashawuu Wa/Aad/Tu/Go/Sh/Bahaa, Dursituu Garee Sona Aadaa, Daani'eel Isheetuu Wa/ Aad/ Tu/ Go/ Sh/Bahaa, Dursaa Garee Industirii Aadaa fi aartii, Zawuddinash Baqqala Wa/Aad/Tu/ Go/ Sh/Bahaatti -Ogeessaa Aadaa, Shaambal Kaasuu, Wa/Aad/Tu/ Go/ Sh/ Bahaa, Ogeessa Misooma Afaanii, Soofiyya Mohaammad , Wa/ Aad/Tu/Go/Sh/Bahaa, Ogeettii Haambaa Socho'anii, waliin taasifame.

Abbootiin Gadaa fi jaarsoliin biyyaa naamusa gaarii qaban akkuma jiran darbee darbee, kanneen gosaan, firoomaan, fayidaan hojjachuun danda'an kan jiran ta'uu ogeessotni aadaa fi hoogansi mana murtii akka sodaatti kaasu.⁶⁵ Hooggantootni biroos yaada kennaniin Abbootii Gadaa olaano biratti rakkoon naamusaa xiqqaa ta'us, jaarsolii biratti garuu bal'inaan ni mul'ata jedhaniiru.⁶⁶ Rakkoon naamusaa kun jiraachuu Abbootiin Gadaa fi jaarsoliin biyyaa illee ni kaasu.⁶⁷ Dur Abbaa Gadaatu uummata sodaata, amma uummatatu Abbaa Gadaa sodaata jechuun rakkoo naamusaa mul'atu ibsu.⁶⁸ Ogeessootni fi qorattootni aadaa sadarkaa Aanaa fi Godinaa irratti argaman yaada kennaniinis dur dubbii gaaddisa jalati fixuutu; amma garuu hoteelatti jaarsummaaf taa'ama.⁶⁹ Iddoo birootti Jaarsoliin waan gaaddisaa jedhanii abbootii dhimmaa irraa waa barbaaduun ni jira.⁷⁰ Baasiin kun yeroo tokko, tokko dhimma isaanii gara mana murtii idileetti otuu fidan kan baasanii ol ta'a jechuun rakkoo naamusaa jiru ibsaniiru.⁷¹ Rakkoon kun akka sodaatti adda bahuu isaatiin irratti hojjatamuu kan malu dha.

⁶⁵Afgaaffiiwwan Obbo Badriitamaan Umar, Pirezidaantii MMO Go/Gujii waliin gaafa 17/06/12; Obbo Sisaay Mul'ataa, Qindeessaa KTAS, MMO Go/Gujii waliin gaafa 17/06/12 Obbo Ismaa'eel Abbaa Boor B/b Prezidaantii MMO G/Jimmaa, waliin gaafa 24/06/2012 taasifame. Marii Garee Waajjira Aadaa fi Turiizimii G/Sh/Lixaa waliin gaafa 19/06/2012 taasifame.

⁶⁶Afgaaffii Obbo Dhadacha Guuyyoo, Piresidaantii MM A Liiban, waliin gaafa 17/06/12 taasifame. Akkasumas, marii garee Obbo Mallasa Masqalaatti W/A/T/Go/Baaleetti Du/Garee Mirkaneessa Dh/Turizimii, Amaan Nashaa, W/A/T/Go/Baaleetti Du/Garee In/AAadaa fi Aartii, Obbo Shibbiruu Abdo W/A/T/Go/Baaleetti Og/Misooma Turizimii waliin gaafa 24/06/12 taasifame.

⁶⁷ Afgaaffii Abbaa Gadaa Naahim Hasan, Walitti Qabaa Abbaa Gadaa Magaalaa Jimmaa, waliin gaafa 26/06/2012 taasifame

⁶⁸Af-gaaffii Jaarsa biyyaa Dok. Kabajaa Borbor Bulee, Magaalaa Dubulliq, waliin gaafa 02/07/12 taasifame

⁶⁹Afgaaffii Obbo Musbahaa Abduwahaab, Du/Garee Misooma Sona Aadaa W/A/T/Go/Baalee, Aadde Abbabachi Wandimmaaganyi, Dursaa Garee M/Turizimii W/A/T/Go/ Baalee, Obbo Huseen Sulxaan, Ogeessaa Afaanii W/A/T/Go/Baalee, waliin gaafa 24/06/12 taasifame, Marii garee Obbo Biraanuu Wayyoo, Qorataa Seenaa W/A/T/A/O/Shaakisoo fi Aadde Faanayee Lammaa, Ogeesa Afaanii W/A/T/A/O/Shaakisoo waliin gaafa 19/06/11 taasifame.

⁷⁰Marii garee Obbo Jeeylaan Kadir, Pirezidaantii MMA Sinaanaa fi Obbo Geetaahun Baqqalaa, Gaggeessaa KTAS MMA Sinaanaa waliin gaafa 24/06/12 taasifame. Marii garee Obbo Aloo Baalshoo, Miseensa Gumii Odaa Roobaa fi Walitti Qabaa A/Gadaa fi jaarsa biyyaa Aanaa Sinaanaa fi Aadde Shukurii Kadir, Haadha Siinqee Aanaa Sinaanaa, waliin gaafa 28/06/12 taasifame.

⁷¹Heera Mootummaa Naannoo Oromiyaa Fooyya'ee Bahe, Labsii Lak. 46/1994, Kwt.62

3.3. MANA MURTII AADAA FI HAWAASA MAGAALAA

Uummata magaalaa ilaalcha, duudhaa fi afaan garaagaraa qaban irraa ijaarame jiru keessaatti hundeeffamni mana murtii aadaa bu'a qabeessa ta'uu danda'a kan jedhu sodaa dha. Bakka hawaasni waliigalaa namoota ilaalcha, duudhaa fi afaan garagaraa qaban irraa ijaaramee jiruutti hundeeffamni mana murtii aadaa haala kamiin tahuu qaba kan jedhu qaphxii qorannoon kanaan xiyyeeffannaan itti kennamee dha. Marii hoggansa mana murtii, Biiroo Aadaa fi Turizimii sadarkaa aanaa hanga naannoo jiran, ogeessota fi qorattoota aadaa akkasumas Abbootii Gadaa fi jaarsolii biyyaa waliin tureen ilaalchi sadii calaqqiseera. Manni murtii aadaa Heera Mootummaa naannootiin beekkamtiin kennamee jira. Heerri kun jiraataa magaalaa fi baadiyyaa jechuun addatti hin qoodne. Jiraataan magaalaa ta'e baadiyyaa Heera kana kabajuuf ykn ittin buluu mirgaa fi dirqama wal fakkaataa qaba. Manni murtii aadaa labsii Caffeen baasuun hundeeffame jiraattootni magaalaa baadiyyaas ittiin buluu fi kabajuu qabu kan jedhu dha. Kanaaf, addatti dhimma jiraattoota magaalaa ilaalamuu hin qabu ijannoo jedhu dha.⁷²

Yaadni biroo Abbootii Gadaa fi jaarsolii biyyaa biratti kan calaqqisu dha. Abbootiin Gadaa fi jaarsoliin, biyyaa keessumaa Godina Gujii fi Booranatti argaman namni kamiyyuu iddoo barbaadee haa dhufu akka dhalataatti mirgaa fi dirqama walqixa ta'e qaba. Jiraattootni magaalaa jiraniis iddoo biraatillee kan dhufan yoo tahe akkuma Booranaatti ykn Gujiitti ofi ilaalanii dhimma isaanii nutti kennatanii ilaalaafii jirra. Kanaaf, manni murtii aadaa haala adda taheen fedhii hawaasa magaalaa haalli itti keessummeessu hin jiraatu jedhu.⁷³

Yaadni inni dhumaa kan calaqqisu hawaasni magaalaa namoota aadaa fi duudhaa akkasumas ilaalcha garagaraa qaban irraa kan ijaarame tahuu ibsuun tajaajila haqaa kennamuuf yaadame seeraa fi sirna aadaa kamiin kennamuu mala gaaffi jedhu kaasuu manni murtii aadaa fedhii jiraattoota magaalaa addatti hin keessummeessu taanaan jiraattootni magaalaa aadaa fi duudhaa kan isaanii hin taaneen tajaajila haqaa akka argatan taassisuu taha. Kun immoo gaaffii mirgaa kaasuu mala jedhu.⁷⁴ Ogeessotni ijannoo kana mormaniis yaada kaasaniin uummatni magaalaa tahe baadiyyaa mana murtii

⁷² Af-gaaffii Obbo Maammoo Tusii, Pirezidaantii MMO G/Baalee waliin gaafa 28/06/12 taasifame

⁷³ Afgaaffii, Obbo Musbahaa Abduwahaab faa, Olitti yaadannoo lak.69^{ffaa}

⁷⁴ Af-gaaffii Obbo Wandoosan Doonii, Olitti yaadannoo lak 34^{ffaa}

idileetti tajaajila haqaa argataa kan jiru seera aadaa fi duudhaa isaa irraa maddeen sababa hin taaneef qofaa hanga ammaatti komii tahee dhiyaatee kan hin jirre tahuu caqasuun mana murtii aadaa sirnaa fi seera aadaa uummata bal'aa keessaa maddeen tajaajila haqaa kennu hundeessuun komii fida jedhamee hin tilmaamamu jedhu.⁷⁵

Abbootiin Gadaa sadarkaa naannootti yeroo ammaa tajaajilaa turanii fi yeroo tajaajila isaanii xumuran yaadota kan waliin madaaluun gaaffii dhiyaateefii yoo yaada kennan aadaan dhugaa qofa irratti hundaa'ee hojjata; aadaa biratti sobni hin jiru. Namni immoo kan sodaatu haqni yoo dabe dha. Fedhiin uummata magaalas fedhii dhugaa fi haqaati. Muuxannoo jiruunis falmii guddaa wal falmitoota saba Oromoo hin taane gidduutti uumamee dhimma isaanii ilaaltee hiikne qabna. Kanaaf, uummatni magaalaa addatti fedhii qaba jedhamee ilaalamuu hin qabu jedhaniiru.⁷⁶Ogeessootni yaada kana cimsaniis jiru.⁷⁷Dabalataanis, ogeessootni biroo yaada kaasaniin magaalaa keessatti manni murtii aadaa bifa abbootiin murtii sabaaf sablammoota biroo hirmaachisaa taheen haala ijaaramu irratti hojjachuu dha malee haala adda taheen ilaaluun hin barbaachisu jedhu.⁷⁸ Akka waliigalaatti, hawaasa magaalaa ilaalchisee uummatni ijaarsaa sab-daneessa ta'e kan qabu tahuun isaa qofti seeraa fi sirna aadaatiin wal dhabdee hiikachuu dhorkee kan hin jirre yoo ta'u, gurmaa'iimsi mana murtii aadaa bifa sabaa fi sablammoota magaalaa keessa jiran hirmaachisee fi haqummaa isaa kan mirkanaa'e yoo ta'e caalatti komii ka'uu malu hambisuun amantaa uummataa kan dabaluu tahuu qorannoo kanaan adda bahuu danda'eera.

⁷⁵Akkuma⁷⁴ffaa.

⁷⁶ Marii garee Abbaa Gadaa Goobana Hoolaa, Walitti Qabaa Abbootii Gadaa Oromiyaa, Abbaa Gadaa Warqinaa Tarreessaa, Abbaa Gadaa Maccaa fi Miseensa Gumii Abbootii Gadaa Oromiyaa fi jaarsa biyyaa Obbo Kadir Abdii Nuur, waliin magaalaa Finfinneetti gaafa 16/08/12 taasifame. Akkasumas, afgaaffiiwwan Nuur A/Fiixaa Abbaa Gadaa fi Qaadii Abbaa Boor, Jaarsa Biyyaa Aanaa Deedoo waliin gaafa 25/06/2012; Abbaa Gadaa Naahim Hasan, Walitti Qabaa Abbaa Gadaa Magaalaa Jimmaa waliin gaafa 26/06/2012; Obbo Xilahun Olaanii, Jaarsa biyyaa A/G/Giddaa waliin gaafa 30/06/2012 taasifame.

⁷⁷Afgaaffiiwwan Obbo Sandaabaa Hordofaa, Ogeessa Waajjira Aadaa fi Turiizimii A/T/Kuttaayee fi Obbo Caalaa Fayisaa Dursaa Garee A/T/A/T/Kuttaayee waliin gaafa 20/06/2011 taasifame; marii garee ogeessota A/T/A/G/Giddaa waliin gaafa 30/06/2012 taasifame.

⁷⁸ Marii garee Obbo Atilaabaachawu Aabbaabuu, Pirezidaantii MMA O/Shaakisoo fi Obbo Diiqqaa Abdii, MMA O/Shaakisoo Gageessaa KTAS waliin gaafa 19/06/12 taasifame.

3.4. MANA MURTII AADAA FI MIRGA DUBARTOOTAA

Seera aadaatiin wal qabatee hanqinni barruuleen tokko tokko kaasaan wal qixxummaa koornayaatti ilaalchisee hanqina qaba kan jedhu dha. Kunis ibsamuu kan danda’u murtii kennamu keessatti dhiiraaf looguu fi kenniinsa murtii keessatti hirmaanna dubartootaa ti. Ogeeyyiin fi qorattootni aadaa yaada kaasaniin dhimma koornayaa aadaa keessa jiru ilaalchaa fi aadaa dhuma sana irratti hundaa’uun safaramuu qaba malee dhimma aadaa qorachaa duudhaa fi hojimaata aadaa keessa jiru qixa aadaa ykn qaroomina biyyoota lixaatin safaramuu hin qabu. Dhimmi koornayaas qixuma kanaan ilaalamuu qaba. Sirna Gadaa keessatti falmii dhiiraa fi dubartii gidduutti taasifamuus dubartiidhaaf yoo looge malee kan dubartii miidhu miti.⁷⁹ Kenniinsa murtii keessattis dhimma hirmaannaa dubartootaa kan kaafnu yoo ta’e kabaja dubartiitiif yaa’ii hin dhaabbatiin jedhamti. Dhiirri haadha siinqee akkuma hin taane dubartiinis abbaa gadaa hin taatu. Kun immoo wal qixxummaa mulquu otuu hin taane safuudhuma aadaa keessa jiruu dha jedhu.⁸⁰ Ogeessootni biroo garuu murtii kennuun hirmaannaan dubartootaa sirna gadaa keessatti argamuu dhiisuu isaa wal qixxummaa dubartootaatti kan hin amanne waan taheef mirga duabrtii miidha jechuun kaasanii jiru.⁸¹

Yaada Abbootiin Gadaa kaasaniin falmiidhaan wal qabatee sirni gadaa dubartiif iddoo addaa kennee akka jiru eeru. Dhimma dubartiin keessa jirtuu hayyuu addaa cimina qabutu filatamee ilaala. Dubartiin yaa’ii dhaabuu dhiisuuf dhimma isaanii dursa ilaalama. Sirna mootummaa irra sirna gadaatu dubartiif caalatti kabaja qaba.⁸² Ragaa yoo taate dubbii dubartii dhugummaa

⁷⁹Marii garee Dambii Turcee, Dursaa Garee So/Aadaa Go/Gujii, Baay’isaa Bayyanaa, Ogeessa Afaanii W/A/T/Go/Gujii, Samarroo Waaree, Qorataa fi Qindeessaa Sirna Gadaa Go/Gujii, Barrisoo Olaanaa, Dursaa Garee Aadaa fi Aartii Wa/A/T/Go/Gujii waliin gaafa 18/08/12 taasifame. Akkasumas, af-gaaffii Obbo Abrahaam A/Macaa, Aadde Maari’am Abdo, Ogeessa Induustirii Aadaa fi Aadde Ikiraam Ahmad Ogeessa Afaanii W/A/T/G/Jimmaa waliin gaafa 26/06/2012 taasifame

⁸⁰Marii garee Dambii Turcee, Dursaa Garee So/Aadaa Go/Gujii, Obbo Baay’isaa Bayyana, Ogeessa Afaanii W/A/T/Go/Gujii, Samarroo Waaree, Qorataa fi Qindeessaa Sirna Gadaa Go/Gujii, Barrisoo Olaanaa, Dursaa Garee Aadaa fi Aartii Wa/A/T/Go/Gujii, waliin gaafa 18/08/12 taassifame. Akkasumas, af-gaaffiiwwan Aadde Nagaasee Shifarraa, Ogeessa Misooma Sona Aadaa, Obbo Amsaaluu Tolasaa, Qorataa Seenaa fi Sirna Gadaa fi Obbo Zarihun Baqqalaa, Qindeessaa Garee Hojii Misoomaa A/T/G/W/Bahaa waliin gaafa 27/06/2012 taasifame

⁸¹Af-gaaffii Dr. Tashoomaa Egeree, Daarikteera Inistiitiyuutii Qorannoo Oromoo Yunivarsiitii Jimmaa waliin gaafa 24/06/2012 taasifame

⁸²Mariiiwwan garee, Olitti yaadannoo lak. 43^{ffaa}

qaba jedhameeti tilmaama. Yoo himattes dhugaa qabdi jedhameeti jalqabuma tilmaamni fudhatama.⁸³ Hirmaannaa dubartootaa ilaalchisee bakka abbaan gadaa yaa'iif yoo ta'e haati manaa biraa hin haftu. Akka murtiitti hin hirmaanne kan taasifameef garaa lafti kan jedhuuf malee miidhuuf miti jedhu. Dubartii kunuunsuuf malee miidhuuf akka hin taane kaafama.⁸⁴ Haadhooliin siinqee yaada kaasaniin dubartii kan miidhu seeraa fi sirna Gadaa otuu hin taane ilaalcha duubatti hafa Gadaan hin beekne akka ta'etti kaasu.⁸⁵

Gama biraatiin, bu'ura sirna gadaatin seera haaraa tumuun ykn labsuun waan danda'aamuuf dubartiin keenniinsa murtii keessatti akka hirmaattu itti amannaan yaa'ii waliigalaatti bakka hayyuun, luubnii fi Abbaan Gadaa jiruutti labsamee hirmaachisummaa dubartootaa mirkaneessuun akka danda'amu Abbootiin Gadaa ni kaasu.⁸⁶ Kunis kan agarsiisu hirmaannaa fi wal qixxummaa dubartootaa ilaalchisee komii sirnaa fi seera aadaa irratti mul'atu hambisuun akka danda'amu dha.

3.5. CAASEFFAMAA FI GURMAA'IINSA MANA MURTII AADAA: MUUXANNOO BIYYOOTAA AMBAA FI YAADA OGEESSOTAA

Manni murtii aadaa sirnaa fi seera aadaa giddu-galeessa godhatee tajaajila abbaa seerummaa kennuuf gurmaa'iinsaa fi caaseeffama sirnaan deeggarame qabaachuu qaba. Gurmaa'iinsi fi caaseeffami mana murtii aadaa tajaajila kennamu bifa ifaa, salphaa fi dhaqqabamaa taasisuun qindaa'uu qaba. Gurmaa'iinsi fi caaseeffamni kunis duudhaa hawaasa keessaa madduu irratti hundaa'uu qaba. Kanuma giddu-galeessa godhachuudhaan manni murtii aadaa Naannoo Oromiyaatti hundeeffamu gurmaa'iinsaa fi caaseeffama akkamii qabaachuu qaba kan jedhu mata-duree gara garaatti qooduun daataa funaanamee fi muuxannoo biyyoota ambaa waliin akka armaan gadiitti xiinxalameera.

⁸³ Afgaaffiiwwan Abbaa Gadaa Nuur A/Fiixaa fi Qaadii Abbaa Boor, Jaarsa Biyyaa Aanaa Deedoo, waliin gaafa 25/06/2012 taasifame

⁸⁴ Mariiwwan garee, Olitti yaadannoo lak. 52^{ffaa}

⁸⁵ Af-gaaffii Addee Shukurii Kadri, Haadha Siinqee Aanaa Sinaanaa, waliin gaafa 28/06/12; Aaddee Faaxumaa Maammaa Sheekaa, Aanaa Gobbaa, waliin gaafa 27/06/12 taasifame

⁸⁶ Af-gaaffiiwwan Dok. Kabajaa Borbor Bulee, Jaarsa biyyaa Magaalaa Dubulliq, gaafa 02/07/12; Obbo Aagaa Xiinxanoo, Abbaa Gadaa duraanii fi yeroo amma Yuuba Mag/Shaakkisoo waliin gaafa 19/06/12 taasifame.

3.5.1. Filaannoo Abbootii Seeraa Mana Murtii Aadaa

Galma gahiinsa kaayyoo hundeeffama mana murtii aadaatiif shoorri abbootiin seeraa aadaa taphatan olaanaa dha.Kanaaf, filannoo isaaniitiif xiyyeeffannaa kennuun barbaachisaa dha.Biyyoonnis garagaraa namoota mana murtii aadaatti abbaa seeraa ta'anii tajaajilan filachuuf haala qabatama naannoo isaanii giddugaleessa godhachuun ulaagaa garagaraa yeroo kaa'atan mul'ata. Biyyi Maalaawwii nama umrii waggaa 35 fi isaa ol, waraqaa ragaa barnootaa kan qabu, beekumsa aadaa bakka manni murtii itti hundaa'ee jiru kan qabuu fi Afaan naannoo sanaa sirnaan beekuu akka ulaagaatti kaa'ataniiru. Manni murtii aadaa kun dhimma hariiroo hawaasaa irratti akka gorsaatti kan isaan gargaaru paanaalii ykn gumii qabu. Miseensoonni paanaalii kanaa ulaagaadhuma filannoo abbootii seeraa mana murtii aadaa ta'ee, sadarkaa barnootaa kan hin barbaachifnee fi umrii waggaa 50 ta'uu qaba kan jedhu akka ulaagaatti teessifamee jira.

Biyya Naayijeeriyaa yoo ilaallu walitti qabaa abbootii seeraa mana murtii aadaa ta'anii filamuuf ogummaa seeraan muuxannoo waggaa shanii kan gaafatuu yoo ta'u, abbootiin seeraa hafan garuu miseensa hawaasaa ta'anii namoota barnoota hin qabne illee ta'uu danda'u. Biyya Zimbaabuwee keessatti immoo namoota aadaa uummataatti sirriitti hidhata qabanii fi hawaasa baadiyaa waliin hariiroo qaban akka ulaagaatti kaa'uun filatu. Muuxannoowwan biyyoota armaan olii irraa hubachuun kan danda'amu ulaagaa dhaabbataan akka hin jirree fi haala qabatama naannoo isaanii giddu-galeessa godhachuun abbootii seera manneen murtii aadaa filachaa akka jirani dha. Garuu kan isaan walfakkeessu abbaa seeraa aadaa ta'ee filatamuuf aadaa fi duudhaa naannoo sanaa beekuu akka qabu dha.

Mana murtii aadaa hundeeffamu keessatti abbootii seeraa tajaajilan filachuuf ulaagaa barbaachisan adda baafachuuf odeeffannoon abbootii gadaa, jaarsoolee biyyaa, qorattootaa fi hooggantoota manneen murtii irraa maloota adda addaatti gargaaramuun funaanamee jira.Bakkeewwan ijaarsi hawaasummaa wal dhabdee hiiku ijaaramee jiru keessatti filannoon abbootii seeraa mana murtii aadaa ijaarsa hawaasummaa fi aadaa dursa lafa qabatee jiru irratti hundaa'uu akka qabu Abbootiin Gadaa fi ogeessootni aadaa Godina Gujii Bahaa, Godina Booranaa fi Aanaa Fantaallee ni kaasu. Jaarsoliin biyyaa, ogeessootni fi qorattootni aadaa, hooggansi manneen murtii baay'inaan yaada kennaniin filannoon abbootii seeraa kallattiin

sadarkaa gandaatti jiraattoota gandaatiin ta'ee namoota aadaa fi safuu uummata Oromoo sirnaan beekan, abbootii amantaa walqixa hirmaachise, hirmaannaa dubartootaa keessattuu haadha siinqee kan qabu⁸⁷, umrii giddu-galeessa kan godhate⁸⁸, namoota hawaasa keessatti fudhatama qaban, jiraataa gandaa, Abbootii Gadaa fi jaarsolee biyyaa keessaa abbootiin seeraa aadaa filatamuu akka qabu kaasu.⁸⁹

Hirmaannaa nama barnoota qabu ilaalchisee barbaachisummaa fi hirmaannaa isaa hooggansi manneen murtii afgaaffiin taasifameef yeroo kaasan ni mul'ata. Yeroo seera aadaan hojjetamu mirgoota namoomaa kanneen heera mootummaa fi seerota idila addunyaatiin beekkamtiin kennamee fi biyyi keenya mallatteessitee jirtu sarbamuu danda'a. Qaamoleen tajaajila gorsa seeraa kennaan maamilli isaanii carraa xiqqaachuu waan jiraatuuf hanqina dandeettii abbootii seeraa aadaa kanatti gargaaramuun kaayyoon isaanii akka hin milkooftne gochuu danda'u.⁹⁰Kanaaf, abbootii seeraa aadaa filataman keessa namni barate jiraachuu akka qabu eeru.Abbaan seeraa barnoota qabu kunis murtii kennamu barreessuuf akka tajaajilu ibsu.⁹¹ Akkasumas, nama aadaa naannoo sanaa beeku ta'ee eegumsa mirga namoomaa heera keessatti taa'an akka kabajamaniif hubannoo barbaachisaa abbootii seeraa hafaniif kan kennu ta'uu akka qabu kaasu.⁹²

⁸⁷Marii garee Obbo Musbahaa Abduwahaab, Du/Garee Misooma Sona Aadaa W/A/T/Go/Baalee, Aadde Abbabachi Wandimmaaganyi, Dursaa Garee M/Turizimii, W/A/T/Go/Baalee, Huseen Sulxaan, Ogeessaa Afaanii W/A/T/Go/Baalee, waliin gaafa 24/06/12 taasifame

⁸⁸Marii garee Obbo Dajanee Kabbadaa, Obbo Alamuu Kumalaa, Aadde Ayyalech Maammoo Ogeessota Waajjira Aadaa fi Turizimii M/Ambuu waliin gaafa 19/06/2012 taasifame

⁸⁹ Afgaaffiiwwan Obbo Rattaa Immaa, B/b Waajjira A/T/A/Deedoo, Aadde Natsannet Malaakuu, Ogeessa Misooma Aadaa fi Obbo Taaddasee Baatuu, Ogeessa Misooma Turizimii Aanaa Deedee, Obbo Nuur A/Fiixaa, Abbaa Gadaa fi Qaadii Abbaa Boor, Jaarsa Biyyaa Aanaa Deedoo,waliin gaafa 25/06/2012 ; Obbo Maatiyoos Yiggazuu, KTAS MMO G/L/Shawaa ; Obbo Dirribaa Olii, Abbaa Seeraa Mana Murtii Olaanaa G/Sh/Lixaa waliin gaafa 19/06/2012 taasifame

⁹⁰Afgaaffii Obbo Guyyoo Waariyoo, I/A/P/MMWO waliin gaafa 16/08/2012 taasifame

⁹¹Afgaaffiiwwan Obbo Badriitamaan Umar, Pirezidantii MMO Go/Gujii, Obbo Dhadacha Guuyyoo, Piresidaantii MMA Liiban waliin gaafa 17/06/12 taasifame.

⁹²Af-gaaffii Obbo Sisaay Mul'ataa, Qindeessaa KTAS MMO Go/Gujii, waliin gaafa 17/06/12 taassifame

3.5.2. Itti Waamama Mana Murtii Aadaa

Manni Murtii Aadaa gahee hojii seeraan isaaniif kennamee qixa sirriin hojjechuu isaanii mirkaneessuuf qaamni yeroo, yeroon madaaluun kallattii kaa’u jiraachuu qaba. Manni murtii aadaa qaama itti waamamuuf qabaachuu qaba jechuu dha. Biyyoonni adda addaa itti waamama manneen murtii aadaaf qaamolee garaa garaatiif kennanii jiru. Biyya Afrikaa Kibbaatti manneen murtii aadaa sadarkaa baadiyaatti hundeesanii kan jiranii fi itti waamamni isaanii immoo hayyu duree gandaa ykn bulchitoota gandaa jedhamaniifi. Biyyoota akka Zaambiyaa fi Naayijeeriyaa keessatti immoo itti waamamni isaanii mana murtii waliigala biyyittiifi.

Akka Naannoo Oromiyaattis, manni murtii aadaa osoo hundaa’ee, itti waamamni isaanii qaama kamiif ta’uu akka qabu adda baafachuuf odeeffannoon ogeessota fi qorattoota aadaa, Abbootii Gadaa fi jaarsolii biyyaa, hooggansa mana murtii irraa funaanamee jira. Qaamoleen daataan irraa funaaname kunis itti waamama manneen murtii aadaatiif yaadota adda addaa kaasaniiru.

Manni Murtii Aadaa yeroo hundeeffamu akkuma sekteroota mootummaa biroo of danda’ee ganda irraa hanga naannootti hundeeffamuu qaba jedhu.⁹³Ogeessonni yaada kana deeggaran akka sababaatti kanneen kaasan uummanni Oromoo durii kaasee osoo dimokraasiin ammayyaa hin hundeeffamiin sirna gadaatiin of bulchaa waan tureef sirnuma kana of dandeessisuun gahaa dha jedhu. Manni Murtii Aadaa bu’uura sirna gadaatiin hundaa’uu akka qabu dha. Kunis dhiibbaa qaamolee adda addaa irraa itti dhiyaatu hambisuuf gargaara. Mana Murtii Aadaatiif beekkamtii kennuun

⁹³Mariwwan garee Obbo Abbabaa Fiixaa, Obbo Faanaa Qajeelaa fi Obbo Darajjee T/Maaram, Ogeessota Waajjira Aadaa fi Turiizimii G/Sh/Lixaa; Obbo Dajanee Kabbadaa, Obbo Alamuu Kumalaa, Aadde Ayyalech Maammoo, Ogeessota Waajjira Aadaa fi Turiizimii M/Ambuu, waliin gaafa 19/06/2012 taasifame. Akkasumas, af-gaaffii Obbo Biraanuu Alamuu, Misooma Sona Aadaa fi Aadde Baalayinesh Cammiruu, Ogeessa Misooma Afaanii Waajjira A/T/A/Diggaa, waliin gaafa 30/06/2012; Obbo Sandaabaa Hordofaa, Ogeessa Waajjira Aadaa fi Turiizimii A/T/Kuttaayee fi Obbo Caalaa Fayisaa, Dursaa Garee A/T/A/T/Kuttaayee waliin gaafa 20/06/2011; Obbo Hajiib Abbaa Jabal, B/b Hoogganaa A/T/M/Jimmaa, Aadde Hindiyaa Abbaa Foggee, Dursaa Garee Misooma Aadaa, waliin gaafa 26/06/2012; Shuume Tasammaa, Abbaa Gadaa A/Diggaa, waliin gaafa 30/06/2012; Af-gaaffii Obbo Injiguu Guutaa, Abbaa Gadaa fi Abbaa Murtii Bokkuu Cittii Aanaa Tokkee kutaayee waliin gaafa 01/07/2012; Obbo Nuur A/Fiixaa, Abbaa Gadaa fi Qaadii Abbaa Boor, Jaarsa Biyyaa Aanaa Deedoo, waliin gaafa 25/06/2012; Obbo Sisaay Mul’ataa, Qindeessaa KTAS MMO Go/Gujii waliin gaafa 17/06/12; Obbo Tokkummaa Caalaa, Pirezidantii Mana Murtii Aanaa Yaabelloo waliin gaafa 02/07/12 taassifame.

aadaa uummata Oromootiif beekkamtii kennuu akka ta'etti kaasu. Mana Murtii idilee jala galchuun kaayyoo kana akka galmaan hin geenye isa taasisa jedhu.Kanaaf, Manni Murtii Aadaa caasaa Sirna Gadaa jalatti hundaa'uu akka qabuu fi itti waamamni isaa immoo Gumii Abbootii Gadaatiif ta'uu qaba jedhu.Manni murtii aadaa mana murtii idilee irraa amala addaa waan qabuuf itti waamamni isaas mana murtii idilee jalatti ta'uu akka hin qabne eeru. Ejjennoon kunis irra caalaa Abbootii Gadaa, jaarsoolee biyyaa, Ogeessota Aadaa fi Turiizimii fi Qorattoota seenaa fi aadaa biratti kan calaqqisu dha.

Mana murtii aadaa of dandeessisuun bu'uura Sirna Gadaatiin hundeessuun itti waamamni isaa immoo Gumii Abbootii Gadaatiif taasisuuf haala qabatama amma jiruun rakkoolee adda addaas qaba. Naannoo Oromiyaa hunda keessatti haala walfakkaataa ta'een waldhabbiin Sirna Gadaatiin hiikamaa akka hin jirre dha. Fakkeenyaaf, Godina Jimmaa keessatti Sirni Gadaatiin waldhabbi hiikuun baay'ee baratamaa miti.Dhimmoonni jaarsummaa fi sirna amantaatiin kakuu raawwachuun furmaata argachaa akka jiran eeru.⁹⁴ Akkasumas, Godina Baalee, Godina Wallaga Bahaa fi G/Shawaa Lixaa Aanolee hedduu fudhachuun ni danda'ama. Kanaaf, bu'uura Sirna Gadaatiin of dandeessisuun ammatti baay'ee bu'a qabeessa akka hin taane kaasu.

Qaamoleen biroo yaada kaasaniin, Manni Murtii Aadaa hundeeffamu itti waamamni isaa mana murtii idilee jalatti ta'uu akka qabu kaasu.⁹⁵ Kanaafis akka sababaatti kan eeran Sirni Gadaa caaseffama ammayyaa Ganda, Aanaa, Godinaa fi Naannoo kan hin qabne dha. Akkasumas, qabatama amma jiruun Sirni Gadaa haala walfakkaataa ta'een naannoo Oromiyaa hunda keessatti lafa qabatee waan hin jirreef of dandeessisanii hundeessuun itti waamama

⁹⁴Marii garee Obbo Getaachoo Gurmuu, Dursaa Garee W/A/T, Birhaanuu Ayyalaa, Qorataa Seenaa fi Afaanii, Obbo Gammachuu Warquu, Dursaa Garee Misooma Aadaa,W/A/T/Aanaa Guutoo Giddaa, Obboo Xilahuun Olaanii, Jaarsa biyyaa aanaa G/Giddaa waliin gaafa 30/06/12 taasifame.

⁹⁵Marii garee Aade Wuddee Indaashawu, Aade Soofiyaa Mohaammad, Obbo Daani'eel Isheetuu, Ogeessota W/A/T/G/Shawaa Bahaa, waliin gaafa 08/07/2012 taasifame. Akkasumas, afaaffiiwwan Abbaa GadaaNaahim Hasan, Walitti Qabaa Abbaa Gadaa Magaalaa Jimmaa, waliin gaafa 26/06/2012; Obbo Dirribaa Olee, Abbaa Seeraa Mana Murtii Olaanaa G/Sh/Lixaa, waliin gaafa 19/06/2012; Obbo Taarikuu Abbabaa, Pirezidaantii Mana Murtii A/T/Kuttaayee fi Obbo Tsasfaayee Guddisaa, Abbaa A/Dh/Yakkaa Mana Murtii Aanaa T/Kuttaayee, waliin gaafa 20/06/2012 fi Obbo Kennaa Daammanaa, A/S MMA Deedoo fi Obbo Yohaannis Yifiruu, A/S MMA Deedoo waliin gaafa 26/06/2012 taasifame.

isaanii Gumii Abbootii Gadaatiif kennuun bu'a qabeessa akka hin taasifne, to'annoo fi hordoffii isaanii irratti illee rakkoo mataa isaa qabaachuu akka qabu kaasu. Kaayyoon Mana Murtii idilee fi mana murtii aadaa walduhabbii uumamee jiruuf furmaata kennuun haqa argamsiisuu dha. Dhimmoonni sirnaan mana murtii aadaatti keessummeeffamuun murtii haqa qabeessi kennameera taanaan dhimmoonni mana murtii idileetti dhiyaatan ni xiqqaatu. Hanga kaayyoo fi galmi isaanii tokko ta'ee jirutti mana murtii aadaa hundeeffamu itti waamamni isaa mana murtii idileef ta'uu akka qabu kaasu.

Itti waamama Mana Murtii Aadaa ilaalchisee yaadotni adda addaa eeramanii kanaa fi muuxannoo biyyoota Mana Murtii Aadaatiin bu'a qabeessa ta'anii walfaana ilaaluun barbaachisaa dha. Itti waamama Mana Murtii Aadaa ilaalchisee muuxannoo biyya Naayijeeriyaa ilaaluun gaarii dha. Biyyi kun mana murtii aadaa sadarkaa gadjallaatti kutaalee biyyittii hunda keessatti maqaa adda addaa kennuun kan hundeesitee jirtu dha. Dabalataanis, Mana Murtii Aadaa hundeesuun biyya bu'a qabeessa taatee jirtu dha. Itti waamamni Mana Murtii Aadaa isaaniis seeraan Mana Murtii Waliigala biyyittiif taasisuunii jiru. Kun immoo hordoffii fi deeggarsa adda addaa kennuuf haala mijataa kan uume dha. Haala qabatama ammaa naannoo keenyaas yoo ilaalle Manni Murtii Aadaa sirna Gadaatiin of danda'ee hundaa'ee itti waamamni isaa Gumii Abbootii Gadaatiif taasisuun ammatti bu'a qabeessa ta'uu dhiisuu danda'a. Kanaaf, itti waamama Mana Murtii Aadaa Gumii Abbootii Gadaatiif kennuun sirna cimaa ijaaruu fi itti gaafatamummaa mirkaneessuu irratti hanqinni ga'uumsaa mul'achuu danda'a waan ta'eef Mana Murtii Aanaatiif osoo ta'ee irra caalaa bu'a qabeessa ta'a.

3.5.3. Faayidaa Abbootii Seeraa Mana Murtii Aadaa

Abbootii seeraa mana murtii aadaa yeroo fi humna isaanii aarsaa gochuun tajaajila ummataaf kennan faayidaa isaanii eeguun barbaachisaa dha. Muuxannoon biyya Zimbaabuwee fi Zaambiyaas kanuma agarsiisa. Kaffaltiiwwan adda addaa kanneen abbootii seeraa mana murtii aadaatiif kennamu akka qabu heerri biyya Zimbaabuwee ni dirqisiisa. Biyya Zaambiyaa keessattis abbootiin seeraa kun miindeeffamaa dhaabbataa yoo ta'u, baatanuu hanga hojjetaniin kaffalamuufii akka qabu seerri isaanii ni ibsa.

Akka Naannoo Oromiyaattis, abbootii seeraa Mana Murtii Aadaa ciccimoo horachuuf, miira tajaajiltummaa uumuu fi itti gaafatamummaa mirkaneessuuf Abbootii Seeraa Aadaatiif jajjabeessituun osoo kennameefii caalaa bu'a qabeessa ta'uu danda'a.

3.5.4. Bara Hojii Abbootii Seeraa Mana Murtii Aadaa

Bara hojii abbootii seeraa Mana Murtii aadaa haalota adda addaa irratti hundaa'uun yeroo daangessan mul'ata. Biyya Naayijeeriyaa keessatti yeroon turtii waggaa shaniif yoo ta'u, sana booda illee irra deebiin muudamuu ni danda'u. Biyyi Zimbaabuwees bara tajaajila abbootii seeraa Mana Murtii Aadaa seera isaaniitiin daangessanii jiru. Akka naannoo keenyaattis, barri hojii abbootii seeraa mana murtii aadaa daangeffamuu akka qabu hooggantootni manneen murtii fi ogeessonni Waajjira Aadaa fi Turiizimii afgaaffiin taasifameef ni kaasuu. Daanga'uun bara hojii isaanii abbootiin seeraa hojii isaanii sirnaan akka raawwatanii fi bara hojii isaanii boodatti maqaa badaa akka hin horanneef of eeggannoo akka taasisaniif isaan akka gargaaru eeru.⁹⁶

Haa ta'u malee, namoota hawaasa biratti fudhatamummaa olaanaa qabanii fi tajaajila kennuuf fedhii qaban marsaa tokkoo ol haala tajaajiluu danda'aniis kaa'amu akka qabu dha.⁹⁷ Barri tajaajila isaanii kunis haala ifaa ta'ee seeraan kaa'amu akka qabu namoonni af-gaaffiin taasifameef tokko, tokko ni kaasuu.⁹⁸ Haala addaatiin garuu, abbootiin seeraa miira tajaajiltummaa qaban, naamusa gaarii agarsiisan, umriin isaanii hojii sirnaan akka hojjatan isaan taasisu fi kanneen biroo tajaajila abbaa seerummaa kennisiisu danda'an guutan marsaa biroo illee irra deebiin filatamuu danda'u.

⁹⁶ Marii garee Obbo Musbahaa Abduwahaab, Du/Garee Misooma Sona Aadaa W/A/T/Go/Baalee, Aadde Abbabachi Wandimmaaganyi, Dursaa Garee M/Turizimii W/A/T/Go/Baalee, Obbo Huseen Sulxaan, Ogeessaa Afaanii W/A/T/Go/Baalee, waliin gaafa 24/06/12 taasifame. Akkasumas, af-gaaffiiwwan Obbo Kabbuu Mul'ataa, Pirezidaantii MMA Amboo waliin gaafa 19/06/2012; Obboo Badriitamaan Umar, Pirezidaantii MMO Go/Gujii, waliin gaafa 17/06/12; Obbo Dirriibaa Olii, Abbaa Seeraa MMO G/Sh/Lixaa waliin gaafa 19/06/2012 taasifame.

⁹⁷ Marii garee Aadde Maakiddaa Waaqoo, Dursituu Garee Aadaa, Wasanee Bajigaa, Ogeettii Misooma Aadaa, Haabtaamuu Asfawuu fi Massalachi Tafarraa, Ogeessota Aadaa Aanaa Gobbaa waliin gaafa 27/06/12 taasifame. Akkasumas, af-gaaffii Obbo Awwal Amaan, Ogeessa Aadaa Aanaa Diinshoo waliin gaafa 28/06/12 taassifame

⁹⁸ Afgaaffii Obbo Rattaa Immaa, B/b Waajjira A/T/A/Deedoo, Aadde Natsannet Malaakuu, Ogeessa Misooma Aadaa fi Obbo Taaddasee Baatuu, Ogeessa Misooma Turiizimii Aanaa Deedoo waliin gaafa 25/06/2012 taasifame

3.5.5. Bilisummaa fi Itti gaafatamummaa Abbootii Seeraa Mana Murtii Aadaa

Biyyoonni garaa, garaa abbootiin seeraa Mana Murtii Aadaa aangoo seeraan isaaniif kennamee jiru qixa sirriin hojiirra yoo hin oolchine itti gaafatamummaa akka hordofsiisuu danda’u seera isaanii keessatti ibsanii jiru. Biyya Naayijeeriyaa keessatti abbootiin seeraa aadaa hojiirraa kan gaggeeffaman tajaajila abbaa seerummaa kennuuf sammuudhaan yoo dadhaban, dandeettii yoo dhaban, yakkaan balleessaa yoo jedhamanii fi badii naamusaa yoo agarsiisani dha.

Biyya Zimbaabuwee keessatti immoo abbaan seeraa, seera aadaa giddu-galeessa godhachuun dhimmoota akka ilaalu dirqamni itti kennamee jiru yoo bahachuu baate hojiirraa gaggeeffama. Adeemsa itti hojii irraa gaggeeffamuu qaban heeraa fi seera isaanii keessatti kanneen tarreeffamanii jiran qofaan raawwatama. Yeroo hojii isaanii raawwatan garee hundumaa walqixaa fi haala sirnaawaa ta’een ilaaluu akka qaban seerri dirqama kaa’ee jira. Abbootiin seeraa kun miseensa dhaaba siyaasaa kamuu ta’uu akka hin qabne seerri ibseera. Yeroo dhimma isaanitti dhiyaate ilaalan wantoota akka sanyii, bakka dhufaatii, gosaa, saala, ilaalcha yookiin siyaasa giddu galeessa godhachuun garee addaan baasuu hin qaban. Kan heerrii fi seerri jedheen ala bahuun looganii yoo argaman hojiirraa kan gaggeeffaman ta’u.

Naannoo keenya keessattis bilisummaa fi itti gaafatamummaan abbootii seeraa mana murtii aadaa maal ta’uu akka qabu adda baafachuuf daataan funaanamee jira. Dhimmi muudama irraa gaggeessuu sirna aadaa keessaa madduu akka qabu hooggantootni manneen murtii afaaffiin taasifameef ni kaasu. Gochaawwan akka aadaa naannoo sanaatti safuu hawaasaa tuqu dalagee argameera taanaan hojiirra gaggeeffamuu akka qabu kaasu.⁹⁹ Muudama isaanii irraa gaggeessuun seeraan adda bahee kaa’amuu akka qabus ogeessonni Waajjira Aadaa fi Turiizimii afaaffiin taasifameef ni kaasu.¹⁰⁰ Haaluma kanaan, gochaawwan abbootii seeraa aadaa muudama

⁹⁹Af-gaaffiiwwan Obbo Sisaay Mul’ataa, Qindeessaa KTAS MMO Go/Gujii waliin gaafa 17 /06/12 taasifame. Akkasumas, marii gare Obbo Atilaabaachawu Aabbaabbu, Pirezidaantii MMA O/Shaakisoo fi Obbo Diiqqaa Abdii, KTAS MMA O/Shaakisoo waliin gaafa 19/06/12 taasifame.

¹⁰⁰Afgaaffiiwwan Obbo Rattaa Immaa, B/b Waajjira A/T/A/Deedoo, Aadde Natsannet Malaakuu, Ogeessa Misooma Aadaa fi Obbo Taaddasee Baatuu, Ogeessa Misooma Turiizimii Aanaa Deedoo, waliin gaafa 25/06/2012 taasifame.

irraa kaasan bu'uura aadaatiin iddoo, iddootti garaagarummaa yoo qabaateyyuu wantootni akka yakka raawwachuu, amanamummaa dhabuu, fedhii hojii dhabuu, ganda gadhiisee bahuu, sababa dhibeetiin dirqama bahuu dadhabuu fi kanneen biroo seeraan ifatti kaa'amaniin osoo bara hojii isaanii hin xumuriin hojii isaanii irraa gaggeeffamuu qabu.

3.5.6. Caaseffama Sirna Oliyannoo Mana Murtii Aadaa

Manni Murtii Aadaa akka naannoo keenyaatti hundeeffamu mana murtii aadaa oliyannoo dhagahu qabaachuu fi dhiisuu isaa irratti odeeffannoo Abbootii Gadaa, jaarsoolee biyyaa, ogeessota, qorattootaa fi hooggantoota mana murtii idilee irraa funaanamee jiru haala armaan gadiitiin muuxannoo biyya hambaa waliin xiinxalamuu yaalameera. Kanaafis, yaadotni adda addaa akka jiru kaasaniiru.

Qorattoota seenaa, ogeessota aadaa fi turiizimii akkasumas abbootii gadaatiif afgaaffiin taasifameen manni murtii aadaa akka naannoo keenyaatti hundeeffamuuf jiru caasaa oliyannoo sadarkaa aanaa irratti qabaachuu akka qabu eeru.¹⁰¹ Qaamni oliyyata dhaga'u of danda'ee mana murtii idilee irraa adda kan ta'e hundaa'uu akka qabu kaasu.¹⁰² Manni murtii idilee oliyyataan dhimmicha ilaala taanaan aadummaan isaa hafuu akka danda'u soda qaban kaasu.

Qabatamaanis, Godinoota tokko tokko keessatti murtiiwwan aadaan kennaman oliyyata mata isaanii qabachuun yeroo ilaalaman mul'ata. Fakkeenyaaf, Godina Baalee keessatti dhimmoonni bifa jaarsummaan kan xumuramanii fi namni murtii jaarsoolee irraa komii qabuuf caasaan oliyannoo akka jiru kaasu. Dhimmoonni jalqaba irratti gara warraatti dhiyaatu. Dhimmoota warraan furmaata argachuu hin dandeenye gara gosaatti geffamu. Murtii gosaa fudhachuu kan dide irratti qoqqobbiin

¹⁰¹ Afgaaffiiwwan Jaarsa biyyaa Dok. Kabajaa Borbor Bulee, Magaalaa Dubulliqiitti gaafa 02/07/12; Aadde Nagaasee Shifarraa, Ogeessa Misooma Sona Aadaa, Obbo Amsaaluu Tolasaa, Qorataa Seenaa fi Sirna Gadaa, Obbo Zarihun Baqqalaa, Qindeessaa Garee Hojii Misoomaa A/T/G/W/Bahaa, waliin gaafa 27/06/2012; Obboo Badriitamaan Umar, Pirezidantii MMO Go/Gujii waliin gaafa 17/06/12; Obbo Sisaay Mul'ataa, Qindeessaa KTAS MMO Go/Gujii, waliin gaafa 17/06/12 taassifame.

¹⁰² Af-gaaffiiwwan Aadde Nagaasee Shifarraa, Ogeessa Misooma Sona Aadaa, Obbo Amsaaluu Tolasaa, Qorataa Seenaa fi Sirna Gadaa, Obbo Zarihun Baqqalaa, Qindeessaa Garee Hojii Misoomaa A/T/G/W/Bahaa waliin gaafa 27/06/2012; Obboo Badriitamaan Umar, Pirezidantii MMO Go/Gujii; Obbo Sisaay Mul'ataa, Qindeessaa KTAS MMO Go/Gujii waliin gaafa 17/06/12 taassifame

hawaasummaa irratti akka dabarfamu kaasu.¹⁰³ Dhimmi isaa gosatti kan ulfaatu yoo ta'e immoo gara waayyuutti dabarfama. Dhimmoonni sadarkaa kanatti furmaata hin arganne gara Abbaa Gadaatti dabarfamaa akka jiran eeru.¹⁰⁴

Boorana keessattis jalqaba irratti dhimmi jaarsa ollaatiin ilaalama.Kan jaarsa olla irra darbe hayyuun ilaalama.Dhimmoonni hayyuudhaan furmaata hin arganne gara Abbaa Gadaatti dabarfamu.Hayyuun dhimmicha ilaalee murtii osoo hin kenniin garuu oliyyachuun hin danda'amu.Hayyuun yakka ciccimoo kanneen akka ajjeechaa yoo Abbaan Gadaa qajeelche malee ofii isaa hin ilaalu.Kallattiidhaan Abbaa Gadaatu ilaala.¹⁰⁵Abbaa Gadaa irraa gara Gumii Gaayyooti oliyyanni fudhatama. Murtiin dhumaa kan Gumii Gaayyooti.¹⁰⁶ Gumiin Gaayyoo waggaa saddeetitti kan raawwatu muudama dha. Kanaan ala yaa'ii yeroo garagaraatti waan ta'uuf dubbii ilaalee murtii kennuu danda'a.¹⁰⁷

Karrayyuunis sirna oliyyannoo akka qaban kaasu.Dhimmoonni ciccimoon gosaan kanneen sasalphaa ta'an immoo jaarsaan ilaalamu.Waldhabbiin kamuu aadaan furmaata argachaa jira.Karrayyuun gosa qaba.Gosti immoo bulchaa ykn gaggeessaa qaba.Dhimmoonni sasalphaan jaarsaan araara argata.Dhimmoota sasalphaa ta'anii kanneen jaarsaan furmaata argachuu hin dandeenye gara bulchaatti ergamu.Bulchaan immoo yaa'ii gosaa walitti qabee mariisuu murtii dabarsa.Waldhabbiin namoota gosa adda addaa

¹⁰³Marii garee Obbo Musbahaa Abduwahaab, Du/Garee Misooma Sona Aadaa, W/A/T/Go/Baalee, Aadde Abbabachi Wandimmaaganyi, Dursaa Garee M/Turizimii, W/A/T/Go/Baalee, Obbo Huseen Sulxaan, Ogeessaa Afaanii, W/A/T/Go/Baalee waliin gaafa 24/06 /12 taasifame

¹⁰⁴Marii garee Obbo Aloo Baalshoo, Miseensa Gumii Odaa Roobaa fi Walitti Qabaa A/Gadaa fi Jaarsa Biyyaa Aanaa Sinaanaa fi Aadde Shukurii Kadir, Haadha Siinqee Aanaa Sinaanaa, waliin gaafa 28/06/12; Obbo H/Huseenii K/Husee fi Awwal Amaan, Jaarsa biyyaa Magaalaa Diinshoo waliin gaafa 27/06/12 taassifame.

¹⁰⁵Af-gaaffii Injiguu Guutaa, Abbaa Gadaa fi Abbaa Murtii Bokkuu Cittuu Aanaa Tokkee kutaayee waliin gaafa 01/07/2012. Akkasumas, marii garee Jaarsoolee Magaalaa Jimmaa: Obbo Zaakir Abbaa Boor, Obbo Nagaash Nagawoo, Aadde Abbabech Amanee, waliin gaafa 24/06/2012 taasifame.

¹⁰⁶Afgaaffiiwwan Obbo Musbahaa Abduwahaab, Du/Garee Misooma Sona Aadaa W/A/T/Go/Baalee, Aadde Abbabachi Wandimmaaganyi, Dursaa Garee M/Turizimii W/A/T/Go/Baalee, Obbo Huseen Sulxaan, Ogeessaa Afaanii, W/A/T/Go/Baalee, waliin gaafa 24/06/12 taasifame. Akkasumas, marii garee Biraanuu Wayyoo, Qorataa Seenaa W/A/T/A/O/Shaakisoo fi Faanayee Lammaa, Ogeessa Afaanii W/A/T/A/O/Shaakisoo, waliin gaafa 19/06/11 taassifame.

¹⁰⁷Afgaaffiiwwaniifi marii garee, Akkuma106^{ffaa}.

lama gidduutti yoo ta'e immoo bulchaan gosa isa miidhee yookiin himatamaa walitti qabuun mariisisee dhimmicha ilaalu. Jaarsa gosa sanaa hin taanes ni waamamu. Gosti dhimma sana ilaalanii waan irra gahan jaarsoleef ibsuun nuti gama keenyaan kana murteessinee isin immoo waan isinitti fakkaate murteessaa jedhama. Badiin jiraannaan badii raawwateera jedhamee itti murtaa'ee qaama waldhabe walitti araarfamaa kan jiru ta'uu isaa nuuf kaasaniiru.¹⁰⁸

Gujiittis haalli dhimmoonni itti ilaalaman sadarkaa kan qabani dha. Dursa jaarsatu ilaala.Namni murtii jaarsoolee irraa komii qabu gara Abbaa Gadaa Hookkuutti dhimma isaa dabarfata.Namni Abbaa Gadaa Hokkuutti hin quufne Abbaa Gadaa maatiitti geeffata. Qaamni murtii Abbaa Gadaa Maatiitti walii hin galle Abbaa Gadaa Uraagaatti geeffata. Murtiin Abbaan Gadaa Uraagaa isaa dhumaati. Namni murtii Abbaa Gadaa kana dide irratti qoqqoobbiin hawaasummaa kan taasifamu dha.¹⁰⁹Gareen yaada kana deeggaran dhugaa hawaasa keessa jiru kana akka fakkeenyaatti kaasuun manni murtii aadaa hundeeffamuuf jiru caasaa oliyyannoo dhaga'u yoo xiqqaate sadarkaa aanaatti qabaachuu akka qabaatu kaasu.

Yaadni biroo manni murtii aadaa caaseffama oliyyannoo qabaachuu akka hin qabne kaasu. Yaadni kun irra caalaa hooggantoota mana murtii fi abbootii seeraatiin kan calaqqisaa jiru dha.¹¹⁰Murtii mana murtii aadaatiin kennamee jiru irraa qaamni komii qabu oliyyataan gara mana murtii idileetti fudhachuu akka qabu kaasu. Gama birootiin immoo Murtiin Mana Murtii aadaatiin kennamee jiru bifa oliyyannoo osoo qabaachuu baatee yaadni jedhus kan jiru dha. Dhimmoonni erga sirna aadaatiin ilaalamanii booda bifa oliyyannootiin mana murtii idileetti dhiyaachuu akka hin qabne dha.Qaamni murtii kennamee jiru irraa komii qabu bifa oliyyannootiin osoo hin taane kallattiidhumaan himannaa isaa mana murtii idileetti dhiyeeffachuu akka

¹⁰⁸Marii garee, Olitti yaadannoo lak. 103^{ffaa}

¹⁰⁹Afgaaffiiwwan Moonaa Godaanaa , Abbaa Gadaa Gujii duraanii fi yeroo ammaatti Yuuba fi Obbo Saafee Dullachaa, Jaarsa biyyaa Aanaa Wadarraa waliin gaafa 18/06/12 taasifame

¹¹⁰Af-gaaffiiwwan Obbo Maatiyoos Yiggazuu, KTAS MMO G/L/Shawaa; Obbo Dirribaa Olee, Abbaa Seeraa MMO G/Sh/Lixaa waliin gaafa 19/06/2012; Obbo Ismaa'eel Abbaa Boor, B/b Prezidaantii MMO G/Jimmaa waliin gaafa 24/06/2012; Obbo Kabbuu Mul'ataa Pirezidaantii MMA Amboo waliin gaafa 19/06/2012; Obbo Taarikuu Abbabaa PMM A/T/Kuttaayee fi Obbo Tasfaayee Guddisaa, Abbaa A/Dh/Yakkaa MMA T/Kuttaayee waliin gaafa 20/06/2012 taasifame.

qabu kaasu.¹¹¹ Sodaan gama kanaan jiru immoo murtii mana murtii aadaa firii dhabsiisuu danda'a kan jedhu dha. Dabalataan gareenis murtii mana murtii aadaatiif iddoo kennuu dhiisuu danda'a.Kun immoo Manni Murtii Aadaa kaayyoo isaa galma akka hin geenye taasisuu danda'a.

Waliigalaatti, Manni Murtii Aadaa caasaa oliyyannoo mataa isaa qabaachuu irratti garaagarummaan yoo jiraateyyuu muuxannoo biyya ambaa fi haala qabatama jiru ilaaluun barbaachisaa dha. Akka fakkeenyaatti, muuxannoo biyya Maalaawwii ilaaluun ni danda'ama. Yaadotni, keessattuu qorattoota seenaa fi aadaa, ogeessota aadaa fi turiizimii fi Abbootii Gadaatiin kennamanis Manni Murtii Aadaa caasaa oliyyannoo qabaachuu akka qabu dha.Kanaaf, Manni Murtii Aadaa akka naannoo keenyaatti hundeeffamuuf deemu caasaa oliyyannoo of danda'e sadarkaa Aanaatti qabaachuu akka qabu dha.

3.6. MIRGA MURTII MANA MURTII AADAATIIN KENNAME GARA MANA MURTII IDILEETTI DHIYEEFFACHUU

Hundeeffama Mana Murtii Aadaa ilaalchisee dhimmoota falmii kaasan keessaa tokko murtii isaanii manni murtii idilee irra deebiin ilaalu danda'amoo hin danda'u kan jedhu dha. Dhimmoota kana ilaalchisees muuxannoowwan biyyootaa kan sakatta'amee fi daataan qamolee adda addaa irraa funaanamee jira. Biyya Zimbaabuwee keessatti murtiin mana murtii aadaatiin kenname irraa qaamni komii qabu gara mana murtii idileetti oliyyata fudhata. Murtiin Mana Murtii Aadaatiin kennamee jirus akka murtii rikoordiitti hin ilaalamu. Kana jechuun, qaamni murtii kana irraa komii qabu oliyyataan gara mana murtii idileetti yeroo fudhatu manni murtii oliyyata ilaalu dhimmichi akka waan dura murtiin kennamee jiruutti hin ilaalu jechuu dha. Dhimmicha akka haaraa mana murtii sanatti banameetti ilaala.

Biyya Maalaawiitti immoo murtii mana murtii aadaatiin kennamee jiru irraa komii kan qabu oliyyata gara mana murtii aadaa oliyyata dhaga'uutti fudhata. Garuu, dhuma irratti murtii manneen murtii aadaa kanaan kennaman mirgi dhala namaa fi haqummaan uumamaa kan mulqan yoo ta'an mana murtii idileen irra deebi'amee akka ilaalamuuf sirna diriirfatani jiru. Biyya Zaambiyaa keessatti immoo gareen murtii kennamee jiru irraa komii kan

¹¹¹Afgaaffiiwwan Obbo Jeeylaan Kadiir, Pirezidantii MMA Sinaanaa fi Obbo Geetaahuun Baqqalaa, KTAS MMA Sinaanaa waliin gaafa 24/06/12 taasifame.

qabu oliyyannoo isaa gara mana murtii idileetti fudhachuu ni danda'a. Manni murtii idilee garuu, oliyyannoo kana ijoo seeraa qofaa akka ilaaluu qabu seerri isaanii daangessee jira. Biyya Afrikaa Kibbaattis gareen murtii kenname irraa qaamni komii qabu oliyyannoo gara mana murtii aanaa, mana murtii aanaa gara mana murtii olaanaattii fi dhuma irratti gara mana murtii waliigalaa oliyyannootti yookiin firiin dubbii dhimmicha gaaffii heeraa kan kaasu yoo ta'e, gara mana murtii heeraatti fudhachuu ni danda'a. Muuxannoowwan biyyoota armaan olii kana irraa hubachuun kan danda'amu murtii mana murtii aadaatiin kennaman dhimmoota ofitti fuudhee keessummeessu irratti garaagarummaa yoo qabaateyyuu akka waliigalaatti garuu, carraa manni murtii idilee oliyyannoon ofitti fuudhee ilaalu jiraachuu isaati.

Heera Mootummaa RDFI fi Heera naannoo Oromiyaa keessatti Manni Murtii Aadaa akka hundeeffamu yookiin immoo beekamtiin akka kennamuuf kaa'uun alatti hariiroon inni mana murtii idilee waliin qabaachuu qabu ibsamee hin jiru. Akkasumas, abbootiin dhimma hanga fedhii qabanitti waldhabdee dhimmoota seera maatii fi seera dhuunfaatiin furmaataa argachuu danda'an mana murtii aadaatiin furmaata argachuu akka qaban mana murtii idilee cinaatti filannoo kaa'ee jira. Murtii kana ilaalchisees qaamni komii qabu eessatti oliyyata fudhachuu akka qabu waan ibsame hin jiru. Kana ilaalchisee ogeessonni aadaa fi seenaa, Abbootiin Gadaa fi jaarsolee biyyaa; akkasumas, hooggantootni manneen murtii yaadota adda addaa kennanii jiran haala armaan gadiitti xiinxalameera.

Murtii Mana Murtii Aadaatiin kennamee jiru mana murtii idileettiin oliyyannoon ilaalamuu hin qabu yaada jedhu dha. Kanaafis, akka sababaatti kan eeran kaayyoo hundeeffama mana murtii aadaa keessaa tokko hawaasni naannoodhuma jirutti haqa akka argatan gochuu dabalataan aadaa saba sanaa guddisuu dha. Hundeeffamni isaa ganda irraa ka'ee murtii kana irraa qaamni oliyyata dhaga'us walumaan hundeeffamuu akka qabu kaasu. Qaamni oliyyata dhaga'u of danda'ee mana murtii idilee irraa adda kan ta'e hundaa'uu akka qabu dha.¹¹² Manni murtii idilee oliyyataan dhimmicha ilaala taanaan aadummaan isaa hafuu danda'a jechuun sodaa jiru kaasu.¹¹³

¹¹²Af-gaaffiiwwan Aadde Nagaasee Shifarraa, Ogeessa Misooma Sona Aadaa, Obbo Amsaaluu Tolasaa Qorataa Seenaa fi Sirna Gadaa, Obbo Zarihun Baqqalaa, Qindeessaa Garee Hojii Misoomaa A/T/G/W/Bahaa waliin gaafa 27/06/2012; Obboo Badriitamaan

Qaamoleen biroo yaada kennaniin murtii manneen murtii aadaatiin kenname carraa manni murtii idilee oliyyannoon ilaaluu qabu jiraachuu akka qabu kaasu. Manni murtii idilee yeroo oliyyataan dhimmoota ilaalus akkuma dhimmoota biroo osoo hin taane haala addaan ilaaluu akka qabu dha. Oliyyannoon yeroo gara mana murtii idileetti dhiyaatus dogongora adeemsa kenniinsa murtii keessatti mul'ate qofaa irratti daanga'uu akka qabu eeru.¹¹⁴Kanneen mirga namoomaa heera, seerota idila addunyaan biyyi keenya malletteessitee fi qajeeltoowwan bu'uura haqaa sarban qofaa ilaaluu akka qabu dha. Ulaagaan kunis qajeeltoo haqaa bu'uura kan akka mirgi deebii dhiyeeffachuu, ragaa dhiyeeffachuu fi kkf kan mulqu yoo ta'e qofaa ilaaluu akka qabutti daanga'uu qaba jedhu.¹¹⁵Kallattiin dhimmoota hunda irratti oliyyannoon gara mana murtii idileetti fudhatama taanaan bu'a qabeessummaa aadaa miidhuu danda'a.¹¹⁶Kanaaf, murtii manni murtii aadaa kennee jiru oliyyataan manni murtii idilee ilaaluu akka qabu kaasu.

Akka waliigalaatti, muuxannoowwan biyyootaa armaan ol caqasaman akkuma agarsiisuutti sadarkaan itti mana murtii idileetti dhiyaatu garaa garummaa yoo qabaateyyuu, murtii mana murtii aadaatiin kennamee jiru manni murtii idilee oliyyannoon ilaaluu akka qabu dha. Kanaaf, murtii mana

Umar, Pirezidaantii MMO Go/Gujji fi Obbo Sisaay Mul'ataa, Qindeessaa KTAS MMO Go/Gujji waliin gaafa 17/06/12 waliin gaafa 17/06/12 taasifame.

¹¹³Marii garee Obbo Dajanee Kabbadaa, Obbo Alamuu Kumalaa, Aade Ayyalech Maammoo, Ogeessota Waajjira Aadaa fi Turiizimii M/Amboo, waliin gaafa 19/06/2012; Afgaaffiiwwan Obbo Sandaabaa Hordofaa, Ogeessa Waajjira Aadaa fi Turiizimii A/T/Kuttaayee fi Obbo Caalaa Fayisaa, Dursaa Garee A/T/A/T/Kuttaayee, waliin gaafa 20/06/2011; Dr. Tashoomaa Egeree, Daarikteera Inistiitiyuutii Qorannoo Oromoo Yunivarsiitii Jimmaa, waliin gaafa 24/06/2012; Obbo Hajiib Abbaa Jabal, B/b hoogganaa A/T/M/Jimmaa, Aade Hindiya Abbaa Foggee, Dursaa Garee Misooma Aadaa, waliin gaafa 26/06/2012; Obbo Rattaa Immaa, B/b Waajjira A/T/A/Deedoo, Aade Natsannet Malaakuu, Ogeessa Misooma Aadaa fi Obbo Taaddasee Baatuu, Ogeessa Misooma Turiizimii Aanaa Deedoo waliin gaafa 25/06/2012 taasifame.

¹¹⁴Afgaaffiiwwan Obbo Guyyoo Waariyoo, I/A/P/MMWO waliin gaafa 16/08/2012; Obbo Maatiyoo Yiggazuu, KTAS MMO G/L/Shawaa waliin gaafa 19/06/2012; Obbo Dirribaa Olli, Abbaa Seeraa MMO G/Sh/Lixaa waliin gaafa 19/06/2012; Obbo Ismaa'eel Abbaa Boor, B/b Pirezidaantii MMO G/Jimmaa, waliin gaafa 24/06/2012; Obbo Kabbuu Mul'ataa, Pirezidaantii MMA Amboo waliin gaafa 19/06/2012; Obbo Taarikuu Abbabaa, Pirezidaantii MMA/T/Kuttaayee, fi Obbo Tasfaayee Guddisaa, Abbaa A/Dh/Yakkaa MMA T/Kuttaayee, waliin gaafa 20/06/2012 taasifame.

¹¹⁵Afgaaffiiwwan Obbo Badriitamaan Umar, Pirezidaantii MMO Go/Gujji waliin gaafa 17/06/12; Obbo Dhadacha Guuyyoo, Pirezidaantii MMA Liiban waliin gaafa 17/06/12; Obbo Atilaabaachawu Aabbaabuu, Pirezidaantii MMA O/Shaakisoo fi Obbo Diiqqaa Abdi, Gageessaa KTAS MMA O/Shaakisoo waliin gaafa 19/06/12 taasifame.

¹¹⁶Marii gareefi Afgaaffiiwwan, Olitti yaadannoo lak.97^{ffaa}

murtii aadaatiin kennamee jiru kanneen dogongora adeemsaa qabaniif fi qajeeltoo bu'ura haqaa faalleessan yoo ta'e qofa manni murtii idilee oliyyannoon ofitti fuudhee ilaaluu qaba.

3.7. AANGOO MANA MURTII AADAA

Tumaan Heera RDFI Mana Murtii Aadaatiif ifatti haguuggii kenneefii jiru kew.34 fi 78 dha. Keewwatni 34(5) fi 78(5) kaayyoon isaa daangaa aangoo Mana Murtii Aadaa tarreessuudha moo dhimmoota falmiiwwaan dhimma maatii fi gaa'ilaan wal qabatan hiikuuf sirna deemsa falmii seeraa idileen alatti adeemsa filannoo biraa dhiyeessuu dha kan jedhu xiinxalamee adda bahuun isaa aangoo Mana Murtii Aadaa tarreessuuf ykn akeekuuf murteessaa dha.

Kutaa Heera RDFI kew.34'f mata dureen ykn maqeessi kenname '*Mirga Gaa'ila, Dhuunfaa fi Maatii*' jedha. Tumaa keewwata kanaa yoo ilaallu dhiirrii fi dubartiin umurii gaa'ila seeraan kaa'ame irra gahaan garaagarummaa gosaa, sabaa fi amantaa tokko malee wal fuudhanii maatii hundeessuu akka danda'an,¹¹⁷ gaa'illi fedhii wal fuutotaa qofa irratti hundaa'uun ijaaruu akka qabu, gaa'illi bu'ura hawaasummaa fi uumamaa ta'uu isaatiin gama mootummaa fi hawaasaatiin eegumsi taasifamuufii akka qabu kaa'a.¹¹⁸ Kanaan alatti, gaa'ilatti yeroo galanis ta'e gaa'ila keessatti, akkasumas gaa'ila booddee yoo diiggaan gaa'ila kan jiru ta'e wal fuutootni mirga wal qixa ta'e akka qaban ni kaa'a.¹¹⁹ Dabalataanis, gaa'ila bu'ura amantaa ykn aadaatiin ijaaramaniif seerri beekamtii kennuuf akka tumamu danda'us keewwatni kun ni kaa'a.¹²⁰ Tumaa keewwata kana jalatti gaa'ilaaf akka duudhaa hawaasummaatti, maatiif akka dhaabbata hawaasummaatti, abbaa warraa, haadha warraa fi daa'immaniif immoo akka nama dhuunfaatti mirgii fi eegumsi kennameefii jira. Jecha biraatin, duudhaa fi dhaabbileen haawaasummaa akkasumas namoota dhuunfaa kunneeniin alatti dhaabbileen ykn duudhaan hawaasummaa akkasumas namootni dhuunfaa biroo daangaa xiyyeeffannaa keewwata kanaatiin ala dha.

¹¹⁷Heera Mootummaa RDFI, Kwt.34(1)

¹¹⁸Heera Mootummaa RDFI, Kwt. 34 (1)

¹¹⁹Heera Mootummaa RDFI, Kwt. 34 (1)

¹²⁰ Heera Mootummaa RDFI, Kwt. 34(4)

Tumaan keewwata 34(5) wal dhabdeen sirna haqaa idilee keessatti bu'uura seera dhuunfaa fi seera maatiitiin ilaalaman hanga fedhii wal falmitootaa ta'eetti bu'uura seera amantaatiin ykn seera aadaatiin hiikamuu akka danda'anii fi kanas Heerri kun dhorkee hin jiru jechuun ibsa.¹²¹ Tumaan kew. 34(5) jalatti hammatame ilaalamuu kan qabu qixa kaayyoo waliigalaa keewwata kanaa fi qixa dhaabbataa fi duudhaa hawaasummaa; akkasumas, namoota dhuunfaa keewwata xiqqaa (1)-(4) caqasamaniitiin qofa tahuu qaba. Tokkoon, tokkoo tumaalee keewwata kana keessatti hammataman irraa kan hubatamu kaayyoon jalqabaa keewwata kanaa duudhaa fi dhaabbata hawaasummaa kan ta'an gaa'ilaa fi maatiif akkasumas namoota dhuunfaa dhaabbata kana keessatti hammataman abbaa warraa, haadha warraa fi daa'immaniif beekamtii kennuu fi eegumsa gochuu dha. Yaadni keewwata kana keessatti hammatame inni biraa dhimma gaa'ilaa, maatii, wal fuutotaa fi daa'immaniin wal qabatee wal dhabbii uumamu furuuf adeemsa idilee fi seera idileetiin alatti sirna hiikkaa wal diddaa filannoo dhiyeessuu dha. Filannoon kunis amaluma wal dhabdee uumamu irraan kan ka'e seeraa fi sirna seeraa idileen caalatti seera aadaa ykn seera amantaatin yoo ilaalaman bu'a qabeessa taha amantaa jedhu irraa kan madde dha.

Dimshaashatti, tumaa Heera kanaa akka waliigalaattii fi sanada marii tumaa Heera (constitutional minute)¹²² irraa akka hubatamuutti keewwatni dhaabbataa fi duudhaa hawaasummaa akkasumas namoota dhuunfaa dhaabbata kana keessatti hammatamaniif eegumsa malu kaa'uu fi wal dhabdee uumameef hojiirra oolmaa seera aadaa fi seera amataa kaa'uun alatti daangaa raawwatiinsa seera aadaa ykn seera amantaa kaa'uu miti.

Heerri RDFI keewwatni 78 waa'ee bilisummaa fi caasseeffama Manneen Murtii Mootummaa Federaalaa fi Mootummaa Naannoo irratti kan xiyyeefatee dha. Qaamni abbaa seerummaa bilisaawaa ta'e Heera kanaan dhaabbachuu¹²³, aangoon abbaa seerummaa inni olaanaan sadarkaa Mootummaa Federaalaatti Mana Murtii Waliigalaatiif kennamuu¹²⁴, Mootummaan naannoolee Mana Murtii Waliigala, Olaanaa fi kan Sadarkaa Jalqabaa hundeessuu akka qaban akeekuu akkasumas Manni Murtii Addaa

¹²¹ Heera Mootummaa RDFI, Kwt.34(5)

¹²² Sanada Marii Tumaa Heera RDFI jildii 3ffaa, sadaasa 8-13/1987 ALI, fuula 000024-000038

¹²³Heera Mootummaa RDFI, Kwt.78(1).

¹²⁴ Heera Mootummaa RDFI, Kwt.78(2).

ykn kan Yeroo Manneen Murtii idilee ykn dhaabbilee biroo aangoon abbaa seerummaa seeraan kennameef irraa kan aangoo abbaa seerummaa fudhatu fi adeemsa abbaa seerummaa seeraan tumame hin hordofne hundeeffamuu akka hin dandeenye tumee jira.¹²⁵ Dhuma irrattis, keewwatni kun keewwata xiqqaa (5) jalatti akkaataa tumaa Heera kew. 34(5)'tiin Manni Maree Bakka Bu'oota Uummataa ykn Manni Maree Mootummaa Naannoo Mana Murtii Aadaa ykn Mana Murtii Amantaa hundeesuu ykn dursa hundaa'ee kan jiruuf beekamtii kennuu akka danda'u ibsa. Sanada marii tumaa Heera mootummaa irraa akka hubatamutti yaadni ijoo kew.78(5) jalatti kaa'ame wal dhabdee seera aadaa fi seera amantaatiin akka ilaalamaniif kew. 34(5) akeekaman kunneen gama Mana Murtii kamiin hojiirra ooluu ykn ilaalamuu qabu kan jedhu deebisuuf kan tumamee dha.¹²⁶ Jecha biraatiin, keewwatni kun waa'ee daangaa aangoo Mana Murtii Aadaa kan murteesse otuu hin taane, falmiilee seera dhuunfaa fi seera maatiin ilaalamuu danda'an bu'uura seera aadaatin akka ilaaluuf Mana Murtii Aadaa kan aangeessee fi Manni Murtii kun immoo qaama kamiin hundeeffamuu akka qabu ifatti kan kaa'ee dha.

Waliigalaatti, tumaan Heeraa RDFI kew.34(5) fi 78(5) yaada daangaa aangoo Mana Murtii Aadaa duguugee murteessee kan hin jirree ta'uu xiinxala kanaan hubachuun ni danda'ama. Kanaaf, Manni Murtii Aadaa dhimmoota akkamii irratti aangoo abbaa seerummaa qabaachuu akka danda'u akka armaan gadiitti ibsamuuf yaalameera.

1^{ffaa} falmii kallattiidhaan Mana Murtii Aadaatin akka ilaalamaniif Heera Mootummaa kew.34 (5)tiin eeraman. Falmiiwwan seera dhuunfaa fi maatiin fedhii wal falmitootaa giddugaleessa godhachuun dhiyaatan kanneen akka falmii gaa'ila, qallabaa, guddistummaa, abbummaa fi dhaaltummaa ilaaluuf manni murtii aadaa aangoo kan qabu dha.

2^{ffaa} falmiiwwan Mana Murtii Aadaatiin ilaalamuu danda'an aangoo seera tumuu Mana Maree Bakka Bu'oota Uummataa Mootummaa Naannoo Oromiyaa ykn Caffeeff kenname irraa kan maddu ta'a. Akkuma armaan dura kaafne kaayyoon Kew.34 fi 78 aangoo Mana Murtii Aadaa duguuganii tarreessuu otuu hin taane falmii gaa'ila fi maatii keessatti uumamu sirna

¹²⁵Heera Mootummaa RDFI, Kwt.78(4).

¹²⁶Sanada Marii Tumaa Heera RDFI jildii 5^{ffaa}, Sadaasa 21-24/1987 ALI, Finfinnee, FF 000043-000055

seeraa idileen alatti akka ilaalamuuf deemsa filannoo kaa'uu dha. Jecha biraatiin, Manni Murtii Aadaa falmii dhimma gaa'ila fi maatii waliin wal qabatu qofa ilaaluu danda'a kan jedhu miti. Kanaaf, aangoon Mana Murtii Aadaa gama Heeraatiin duguugamnee kaa'amee hanga hin jirreetti Caffeen aangoo ofii qabu irratti hundaa'uun¹²⁷ fedhii wal falmitootaa eegu otuu hin barbaachifne dhimmoota sadarkaa jalqabaatti ilaaluu danda'an aangessuu danda'a. Muuxannoo biyyootaa irraa hubachuun kan danda'amu manni murtii aadaa dhimmoota gaa'ila ala jiran illee ofitti fuudhee keessummeessaa kan jiru ta'uu isaati. Muuxannoo biyya Zimbaabwee, Afrikaa Kibbaa fi Maalaawwii fudhachuun ni danda'ama. Muuxannoon kun kan agarsiisu, Manni Murtii Aadaa biyyoota kunneenii dhimma gaa'ila fi maatiin alatti dhimmi lafaa, abbummaa qabeenyaa fi kaffaltii beenyaa hanga isaa seeraan daanga'e ilaaluuf aangoo kan qabu ta'uu isaaniiti.

Xiinxala muuxannoo biyyoota hambaa fi bargaaffii irraa ka'uun Caffeen Mootummaa Naannoo Oromiyaa fedhii wal falmitootaa mirkaneessuun otuu hin barbaachifne falmii qabeenya socho'uus ta'e hin sochoone tilmaamni isaa seeraan kaa'ame, falmii hidda fi damee mukaa ollaatti darbuu, falmii dallaa fi mana haaromsuu, qabeenya bade lafa ormaa keessa seenanii ilaaluu, falmii daandii irra deeman argachuu, falmii mirga abbaa qabeenyummaa gar-malee fayyadamuu, falmii bishaan bokkaarratti ka'u fi falmii bishaan lagaarratti ka'u akka ilaaluuf Mana Murtii Aadaa aangeessuu kan danda'u ta'uu isaati.

3^{ffaa} yakkaa ilaalchisee Manni Murtii Aadaa aangoo akkamii qabaachuu danda'a kan jedhu qorannoo kanaan sakatta'aameera. Imaammata yakkaa Itoophiyaa kutaa 4.6.2 jalatti raawwii yakkaatiin wal qabatee hojiin itti gaafatamummaa mirkaneessuu adeemsa idilee qofaan otuu hin taane adeemsa al-idileetiinis filannoo dhiyeessee jira. Kunis faayidaa uummataa fi mirga miidhamaa caalatti ni kabachiisa jedhamee yeroo amanameetti kan raawwatamu dha.¹²⁸ Dabalataanis, sababoota himannaan yakkaa akka hin hundeeffamne taasisanii fi gaalee '*faayidaa uummataa*' jedhu hiikuuf akka ulaagaatti kanneen imaammata kanaan tarreeffaman keessaa tokko yakkichi hangam cimaa ta'uus, wal dhabbiin miidhamaa fi himatamaa gidduutti uumame yakkichaaf ka'umsa ta'e gama adeemsa *bulciinsa haqaa idileen*

¹²⁷Heera Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Kwt.49

¹²⁸Imaammata Haqa Yakkaa Mootummaa Federaalaa Bara 2003 Bahe, kutaa 4.2.6.6 (2).

*caalatti gama seeraa fi dhaabbilee aadaatiin furmaata waarawaa kan agarsiisu yoo ta'e dha jechuun tumeera.*¹²⁹ Tumaaleen Imaammata yakkaa kun kan agarsiisan bu'ura seera aadaa fi dhaabbilee aadaatiin falmiiwwan yakkaatiif furmaatni kennamuu akka qabu dha.

Seera Deemsa Falmii Yakkaa Itiyoophiyaa bara 1954 ALI tumameen haalawwan jalqabbii deemsa haqa yakkan bakka sadiitti qooduun kaa'a.¹³⁰ Kunis yakka eeruu, iyyannoo dhuunfaa fi yakka harkaaf harkaati. Yakki harkaaf harkaa gosa yakkaa eeruudhaan ykn iyyannoo dhuunfaadhaan dhiyaatan tahuu dandaa'u. Yakkootni iyyannoo dhuunfaadhaan akka dhiyaatan Seera Yakkaa kutaa addaa keessatti yeroo ibsamee jirutti yakkoota kunneen ilaalchisee miidhamaa dhuunfaan ykn bakka bu'aan isaa iyyata komii dhiyeessu malee kan hin himachiifne dha.¹³¹ Tumaa kana irraa kan hubatamu yakkoota kunneen ilaalchisee miidhamaa fi shakkamaan dhimma isaanii araaraan xumuran yeroo ta'eetti Abbaan Alangaa himannaa hundeessuu akka hin dandeenyee dha. Tumaa Seeraa kana irraa ka'uun fedhii wal falmitootaa irratti hundaa'uudhaan Manni Murtii Aadaa yakkoota iyyannoo dhuunfaadhaan dhiyaatan bifa jaarsummaa qofaan akka ilaaluuf aangeessuun kan danda'aamu dha.¹³² Muuxannoon biyyoota akka Zimbaabuwee, Afriikaa Kibbaa fi Maalawwiis kanuma agarsiisa.

¹²⁹Imaammata Haqa Yakkaa Mootummaa Federaalaa Bara 2003 Bahe, kutaa 3.12(c)

¹³⁰ Seera Deemsa Falmii Yakkaa Itoophiyaa, 1956, Kwt.11-21

¹³¹ Seera Yakkaa Mootummaa RDFI, 1996, Kwt.212

¹³²Wixineen Seera Deemsa Falmii Yakkaa Mootummaa RDFI Haaraan yakkoota iyyannoo dhuunfaadhaan dhiyaataniin alatti kanneen eeruudhaan dhiyaatan illee gama dhaabbilee aadaatin xumuramuu akka danda'an ni kaa'a. Wixineen kun ragga'ee jiraachuu dhiisuu isaatiin yeroo ammaatti yakkootuma iyyannoo dhuunfaa dhiyaatan qofa Manni Murtii Aadaa Naannoo Oromiyaa ilaalu qaba.

4. YAADOTA GUDUUNFAA FI FURMAATAA

4.1. YAADOTA GUDUUNFAA

Heera RDFI fi Naannoo Oromiyaatiin Manni Maree Bakka Bu'oota Uummataa ykn Caffeen Mootummaa Naannoo Oromiyaa Mana Murtii Aadaa hundeesuuf ykn beekamtii kennuu akka danda'u ifatti tumameera. Haa ta'u malee, sadarkaa Naannoo Oromiyaatti Manni Murtii Aadaa sababa qaamni ykn seektarri mootummaa barbaachisummaa isaatti amanee akka hundeeffamuuf dhabamuu fi dogongoraan hojii Manni Murtii Hawaasummaa Gandaa fi Manni Murtii Aadaa akka tokkootti fudhachuu dha.

Mana Murtii Aadaa yeroo ammaatti hundeesuuf carraalee fi sodaawwan jiran qorannoo kanaan adda bahaaniiru. Hojimaatni wal dhabdee namoota gidduutti dhalatu bu'uura aadaa naannootiin hiikuun qabatamaan hawaasa keessa jiraachuu, yeroo ammaatti aadaa ofiitti fayyadamuuf fedhii fi kaka'uumsi uummata bira jiraachuu, jaarsoliin ykn Abbootiin Gadaa wal dhabbii hiikuuf dandeettii fi miira tajaajiltummaa qaban jiraachuu, seerrii fi sirni aadaa gahaa tahe hawaasa keessa jiraachuun, seerotaa fi sirna aadaa duubatti hafoo ta'an haquuf ykn fooyyeessuuf sirni aadaa dandeessisu jiraachuu, duudhaan murtii jaarsolii biyyaa ykn abbootii gadaa raawwachuu hawaasa keessa jiraachuunii fi tajaajila haqaa bu'uura aadaatiin kennamu biratti haqni argamuun hundeeffama Mana Murtii Aadaatiif akka carraatti adda baheera. Sadarkaan itti fayyadamnii fi faca'iinsi aadaa wal fakkaataa ta'uu dhabuu, darbee darbee jaarsolii biyyaa fi Abbootii Gadaa biratti rakkoon naamusa jiraachuu fi kutaa hawaasaa tokko tokko biratti itti fayyadama seera aadaatiif fedhiin gadi aanaa tahuun akka sodaatti adda bahee jira.

Gama wal qixxummaa fi hirmaachisummaa dubartootaatiin hojmaataa fi ilaalcha hawaasaa malee Sirna Gadaa keessatti duudhaan dubartii miidhuu fi xiqqeessu kan hin jirre tahuu qorannoon kun agarsiisee jira. Haa ta'u malee, rakkoon kun adeemsaa fi Sirna Gadaatiin fooyyeessuun tajaajila abbaa seerummaa sirna aadaatiin kennamu keessatti wal qixxummaa fi hirmaachisummaa dubartootaa mirkaneessuun kan danda'amu tahuun hubatameera.

Gurmaa'insaa fi caaseeffama Mana Murtii Aadaa ilaalchisee filannoon abbootii seeraa kallattiidhaan jiraattoota gandaatiin ta'uu akka qabu dha. Tuuta abbootii seeraa Mana Murtii Aadaa biratti namni tokko kan barreessuu fi dubbisuu danda'u dabalataan jiraachuu qaba. Gaheen nama kanaas hojiilee teeknikaa kan akka dhaddacha qindeessuu, oolmaa fi murtii dhaddachaa barreessuu fi kanneen biroo qofa irratti daanga'uu qaba. Abbootiin seeraa Mana Murtii Aadaatiif kaffaltiin kan barbaachisuu fi barri hojii isaanii daanga'uun caalatti bu'a-qabeessa kan taasisu ta'a. Daangaan yeroo tajaajilaa kaa'ame xumuramuun dura rakkoo naamusaa, rakkoo fayyaa fi umuriin akkasumas dandeettii fi gahuumsa barbaachisu dhabuun aangoo irraa gaggeeffamuuf akka sababaatti seeraan tumamuu akka qabu muuxannoon biyyoota garagaraa fi fedhiin qaamolee daataan irraa funaanamee ni agarsiisa.

Aangoo Mana Murtii Aadaa haalawwan adda addaa irraa kan maddu ta'a. Fedhii wal falmitootaa irratti hundaa'uun dhimmoota gaa'ila fi maatii, fedhii wal falmitootaa irratti hundaa'uu otuu hin barbaachisiin gama Caffee Mootummaa Naannoo Oromiyaa kallattiidhaan seera bahuu fi dhimma yakkaa iyyannoo dhuunfaan dhiyaatu irratti aangoo sadarkaa jalqabaa kan qabaatu ta'a. Dhimmoota yakkaan ala kanneen biroo irratti manni murtii aadaa murtii dirqisiisoo kan kennu dha.

Sirna oliyyannoo ilaalchisee Manni Murtii Aadaa caasaa oliyyannoo dhagahu kan mataa isaa qabaachuu akka qabuu fi qaamni komii qabu gara mana murtii idileetti oliyyachuu akka qabu muuxannoon biyyoota biroo fi daataan funaaname kan agarsiisuu dha. Gama tokkoon tajaajilli abbaa seerummaa Mana Murtii Aadaatti kennamu aadaa qofa irratti hundaa'uu isaatiin, gama biraatin immoo manni murtii idilee aadaa irratti otuu hin taane seera qaama mootummaatiin tumamee labsame qofa irratti hundaa'uun tajaajila kan kennu ta'uu isaatiin oliyyannoon Mana Murtii Aadaa irraa gara mana murtii idileetti taassifamu sababoota seeraan ifatti kaa'aman qofa irratti hundaa'uu qaba.

4.2. YAADOTA FURMAATAA

1. Carraawwaan hundeeffama Mana Murtii Aadaa jedhamuun adda baafaman cimani akka ittii fufanii fi sodaawwan adda bahaan hir'isuuf Gumiin Abbootii Gadaa sadarkaa mara irratti argamuu fi Biiroo Aadaa fi Turizimii Oromiyaa miidiyaa fi maloota birootti gargaaramuun irratti hojjachuu qabu.
2. Gurmaa'insi Abbootii Seeraa Mana Murtii Aadaa wal qixxummaa fi hirmaachisummaa saalaa fi amantaa bifa mirkaneesseen ulaagaa umrii, naamuusaa fi jiraataa gandaa jedhu haammateen kallattiidhaan jiraattota gandaatiin gaggeeffamuu qaba. Koreen filannoo kana qindeessu miseensonni isaa Hooggansa Mana Murtii Aanaa, Bulchaa Gandaa fi Af-yaa'ii Mana Maree Gandaa kan hammate ta'uu qaba. Manni Murtiis qindeessaa koree kanaa ta'uu qaba.
3. Abbootiin seeraa baay'inaan sadii ta'anii dabalataan qindeessaa dhaddachaa nama barreessuu fi dubbisuu danda'uu fi jiraataa gandaa kan ta'e dabalammuu qaba. Namni kun murtii jaarsoliin ykn Abbootiin Gadaa kennan barreessuu, dhaddacha qindeessuu fi hojiilee teeknikaa biroo mijeessuun alatti murtii irratti hirmaachuu hin qabu.
4. Ammatti itti waamamni Mana Murtii Aadaa Mana Murtii Aanaatiif tahee hojiilee gabaasa dhaga'uu, gamaggama raawwii hojii gaggeessuu, rakkoo naamusaa qorachuu fi tarkaanfii fudhachuu gahee Mana Murtii Aanaa tahuun kennamuu qaba. Gostii naamusaa fi tarkaanfiin naamusaa seeraan kan bahu ta'a. Boodarra garuu, Manni Murtii Aadaa of danda'uun itti waamamni isaa Gumii Abbootii Gadaatiif ta'uu qaba.
5. Itti gaafatamummaa abbootii seeraa mirkaneessuuf abbootii seeraa Mana Murtii Aadaa irratti aangoon himannaa ykn iyyata komii dhiyeessuu Bulchaa Gandaa ykn miidhamaa dhuunfaatiif kennamuu qaba. Haallii fi daangaan yeroo komiin itti dhiyaatu seeraan kan tarraa'u ta'a.

6. Dhiibbaa gama diinagdeetiin Abbootii Seeraa Aadaa irra gahu xiqqeessuu, itti gaafatamummaa mirkaneessuu, miira tajaajiltummaa akka horatan gochuu fi namoota ciccimoo horachuuf kaffaltiin Abbootii Seeraa Aadaatiif bifa jajjabeessituutiin kaffalamuu qaba.
7. Barri tajaajila abbootii seeraa waggaa 4'tti daanga'ee abbootiin seeraa miira tajaajiltummaa qaban, naamusa gaarii agarsiisan, umriin isaanii hojii sirnaan akka hojjatan dandeessisu irra deebiin filatamuu danda'u.
8. Abbootii seeraa Mana Murtii Aadaa aadaa duudhaa naannoo irratti hundaa'uun murtii kennaniif akka itti hin gaafatamneef seeraan eegumsi kennuufii qaba.
9. Aangoo Mana Murtii Aadaa bu'uura sadii irratti hundaa'uun kennamuufii mala.
 - i. Inni jalqabaa, fedhii wal falmitootaa irratti hundaa'uun wal dhabdee gaa'ila fi maatii waliin wal qabatan kan akka falmii diiggaa gaa'ila, qooddaa qabeenya gaa'ila keessatti argame, qallabaa, guddistummaa, abbummaa fi falmii dhaalaati.
 - ii. Inni lammataa, fedhii wal falmitootaa irratti hundaa'uu otuu hin barbaachisiin gama Caffee Mootummaa Naannoo Oromiyaa kallattiidhaan kan aangeeffamu. Kunis dhimmoota falmii qabeenya socho'uus ta'e hin sochoone tilmaamni isaa seeraan kaa'ame, falmii hidda fi damee mukaa ollaatti darbuu, falmii dallaa fi mana haaromsuu, qabeenya bade lafa ormaa keessa seenanii ilaaluu, falmii daandii irra deeman argachuu, falmii mirga abbaa qabeenyummaa gar-malee fayyadamuu, falmii bishaan bokkaarratti ka'u fi falmii bishaan lagaarratti ka'u dha.
 - iii. Inni Sadaffaa, falmiiwwan yakkaa iyyannoo dhuunfaan dhiyaatan. Yakka iyyannoo dhuunfaan dhiyaatu ilaalchisee aangoon Mana Murtii Aadaa wal falmitoota walitti araarsuu qofa. Bakka wal falmitoota

walitti araarsuu hin dandeenyeetti dhimmichi kallattiin gama sirna idileetiin kan xumuramu taha. Qabiyyeen murtii araaraa beenyaa dabalachuu danda'a. Murtiin araaraa murtii dhumaa ta'a.

10. Manni Murtii Aadaa akka naannoo keenyaatti hundeeffamuuf deemu caasaa oliyyannoo Mana Murtii Aadaa Oliyyannoo sadarkaa aanaatti qabaachuu qaba. Namni abbaa seeraa Mana Murtii Aadaa oliyyannoo dhaga'uu kan filatamu kallattiidhaan Yaa'ii Abbootii Seeraa Mana Murtii Aadaa sadarkaa gandaa tiin ta'uu qaba. Abbootiin seeraa kunneen yaa'ii kanaan eeranii kaadhimamaan harka caalmaan filatame abbaa seeraa Mana Murtii Aadaa oliyyannoo dhagahuu tahuun ramadama. Raawwiin isaa seeraan kan bahu ta'a.
11. Murtii Mana Murtii Aadaa Oliyyannoo dhagahuun kennamee jiru dogongora adeemsaa qabani fi kanneen qajeeltoo bu'uura haqaa faalleessan yoo ta'e qofa Manni Murtii Olaanaa oliyyannoon ofitti fuudhee ilaaluu qaba. Qabiyyeen dogongora adeemsa seeraa fi qajeeltoo bu'uura haqaa seeraan ifatti kan tarraa'ee ibsamu taha.
12. Manni Murtii Aadaa Murtii kenne kan ofii isaatii kan raawwachiisu ta'e kanaan wal qabatee tarkaanfilee fudhatamuu malu seeraan kan bahu ta'a.